

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1225271/2

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי נתניה

לפני כבוד הדיינים:

הרב שניאור פרדס – ראב"ד, הרב פנחס מונדשיין, הרב בצלאל ווגל

(ע"י ב"כ עו"ד זיו בייטל)

[א] התובעת:

נגד

(ע"י ב"כ עו"ד שרון סגל ועו"ד
יצחק כהן)

[ב] הנתבע:

הנדון: יסודות חיוב בדמי טיפול

פסק דין

רקע לפסק-הדין

תיקי ... בביה"ד דנן, מלאים וגדושים החלטות אשר מפרטים באורך את מעללי האיש בכל הנוגע להסדרי הראיה ולחיוב מזונות ומחציות. מביין עשרות החלטות נביא לדוגמה כעת רק אחת מהן, זו שניתנה ביום כ"ג בשבט התשפ"ב (25/01/2022) וז"ל:

[...]

עד-כאן ציטטנו החלטה אחת מיני עשרות. מאז עברה תקופה ארוכה ושום דבר לא נשתנה. ביה"ד מוצא לנכון לצרף לתיאור הרקע לפסה"ד את תיאורו של ב"כ האשה, מבקשתו האחרונה, אשר מתאר דברים כהווייתם וכך מתאר הוא:

[...]

יסוד חיוב דמי טיפול

שרש וראש לכל נושא "דמי-טיפול" הינו אותה הלכה פסוקה ברמב"ם אשר הועתקה אף ע"י השו"ע בדבר שכר הנקה הניתן לגרושה. וז"ל הרמב"ם בהל' אישות פרק כ"א הלכה ט"ז:

"האשה שנתגרשה, אין כופין אותה להניק את בנה, אלא אם רצתה, נותן לה שכרה ומניקתו" וכאמור נפסק אף בשו"ע אה"ע סימן פ"ב סעיף ה'.

יכולתה של אשה גרושה לדרוש שכר הנקה, כפי המקובל לשלם למינקת, מציב בפנינו לכאורה רף חדש וגבוה של חיוב האיש במזונות ילדיו, שכן במושכל ראשון אין לחלק בין "שכר הנקה" ל"שכר טיפול" בכלל, דמה לי הנקה, מה לי האכלה, מה לי שמרטפות, ומה לי העסקת הילדים ושמירה עליהם.

עיון מדוקדק בנוסח ההלכה של "שכר הנקה" יתכן ומגביל את זכותה של האשה לדרישת שכר זה. יתכן ועסקינן כאן בהלכה ייחודית להנקה, דווקא באשה המסרבת להניק, אשר לגביה פוסק הרמב"ם ש"אין כופין אותה", אולם כמובן שהיא איננה גרועה מכל מינקת אחרת אליה יפנה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האיש לשוכרה על מנת להניק את בנו, ואף תקדם "אם הילד" למניקה מן השוק ויצטרך האיש לשוכרה להניק. כאמור, כל זה הוא כאשר האם מסרבת להניק, או-אז לא עומדת בפני האב ברירה אלא למצוא מינקת בשכר, והאופציה המועדפת היא האם עצמה, אולם במקרה בו האם איננה מסרבת להניק או לטפל, לא מצאנו חיוב בדמי טיפול.

אולם דקדוק זה איננו מוכרח, וניתן, ולכאורה כך הפשטות, לבאר, כי אכן אישה המטפלת בבנה לאחר הגירושין זכאית לשכר על-כך מאת אבי הילד, ללא תלות בשאלה אם הטיפול נעשה מרצונה, אם לאו.

אכן כתב הרשב"ש בסימן קס"ח:

"כבר הסכימו כל האחרונים ז"ל שלא לכוף לגרש המורדת אפילו בטוענת מאיס עלי... אבל הוא חייב במזונות בנו ושכר הנקתו ושכר שמושו לפי שמעשה ידיה שלה".

הגריש"א הביא את הרשב"ש במספר פסקי דין, למשל בפד"ר חלק ה פס"ד המתחיל בעמוד 97.

דוגמה נוספת היא בפס"ד שהתפרסם בפד"ר חלק ב' פס"ד המתחיל בעמוד 3 (בבית הדין הרבני הגדול בפני כב' הדיינים: כ"ג הרב הראשי לישראל י' א' הלוי הרצוג - נשיא, הרבנים ע' הדאייא, י' ש' אלישיב). וכך נכתב שם:

"ואמנם ביה"ד (האזורי) בקבעו את הסכום הנ"ל למזונות הילדה לקח בחשבון את הטיפול של הילדה שהאם מטפלת בה. טענה זו יתכן שיש לה מקום בקשר לתביעה למזונות הילדה, הואיל ולפי פסה"ד הנ"ל, הוצאות הטיפול בילד מהווים חלק ממזונותיו של הילד. וטעמו ונימוקו של ביה"ד היא עפ"י יסוד דברי הרשב"ש סי' קס"ח...

אולם לכאורה דברי הרשב"ש הם מובנים ומסתברים כי הרי כל הדיון הוא לענין כלכלת הילד והחזקתו. שבזה אין ספק שהאב מחויב לתת לו די מחסרו אשר יחסר לו. גם זה פשוט לדינא שאין ביד הבעל לחייב את האשה בטיפול הילד אם הוא לא משלם לה מזונות וכמו באומרת איני ניזונת ואיני עושה הואיל והיא מוחזקת בעצמה, וכמ"ש הבית שמואל הנ"ל. והואיל וטובת הילד דורשת שיימצא אצל אמו, ואם האם לא תקבל את שכר הטיפול לא יהיה לה אפשרות לטפל בילד, א"כ מה לו לילד ולחשבונותיו של האב. הוא התובע והדורש את שלו. הוא איננו צריך לסבול מהדין - ודברים המתנהלים בין האב והאם, ולכן לא שייך לומר כי אין להוציא מן הבעל כסף בעד הטיפול של הילד מפני שהאשה חייבת לטפל בו, וזה בכלל מלאכות הבית שאשה חייבת בהן לעשות לבעל כי אין לבעל זכות לנכות מדמי החזקת הילד - אשר הוא חייב לילד - על חשבון החוב שהאשה חייבת לו...

באופן שאם האשה לא תקבל את שכר הטיפול, אין לה אפשרות לטפל בו ותהיה נאלצת או למסור את הילד לאב, או היא לא תתמסר להילד כדבעי".

הסייג אותו הציב הגריש"א ופשרו

והנה הגריש"א באותו פד"ר בו הביא את דברי הרשב"ש הנ"ל, סייגם וכתב: "אמנם במה דברים אמורים... ובאופן שאם האשה לא תקבל את שכר הטיפול אין לה אפשרות לטפל בו ותהיה נאלצת או למסור את הילד לאב, או היא לא תתמסר לילד כדבעי".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סייג זה שהציב הגריש"א טעון באור, מצד ההשוואה למקורו, שהוא לכאורה שכר הנקה, מדוע חיוב האיש בדמי הנקה לא הותנה בכך שאלמלא תשלומיו לאשה לא תוכל להניק? ובכלל, אם הדבר כלול בחיוב מזונות, מדוע אינו כעיקר חיוב מזונות שקיים גם באופן בו לאשה יש כסף ובפועל תזון את ילדה גם אלמלא ישלם האב מזונות?

אין זאת אלא מפני שבמקרה בו האישה מעוניינת מצד עצמה לטפל בילד ואי-התשלום לא ימנע מהילד טיפול כדבעי, הרי זה מצב בו הילד יש לו מקור לזונו ובכה"ג יש לעיין האם יש לפטור את האב מלזונו. מה שאין כן אם האישה תסרב לטפל ללא קבלת דמי-טיפול (וכך מודיעה לביה"ד), או במקרה שהטיפול לא יהיה כדבעי ללא קבלת דמי-טיפול הרי שאז יחייב בי"ד בדמי-טיפול.

באמת לפי זה נצטרך לומר כי דין זה יהיה גם לגבי שכר-הנקה, על ביה"ד לבחון אם ההנקה הינה תלוית תשלום האיש, או האישה מוכנה להניק מצד עצמה.

והנה כעת נדון בתלת:

1. האם באמת נסייג את דין הרשב"ש כדברי הגריש"א מטעם זה שיש לילד מי שמעוניין לטפל בו אף ללא כסף.
2. אף שהצירור הראשון לפיו מודיעה האשה לביה"ד כי איננה מוכנה לטפל בילד ללא שהאיש ישלם לה דמי-טיפול, הינו לא מצוי, שכן במקרה שכזה סביר להניח שביה"ד לא יותיר את הילד במשמורתה, אולם הצירור השני ולפיו האם לא תוכל להתמסר כראוי לילדה הרי שאז נבחן את הנתונים לפנינו ואם-אכן כך, יש לחייב את האיש בדמי טיפול.
3. אולי סייג הגריש"א אינו מהטעם שהעלנו, והוא כלל אינו רלבנטי למקרה שלפנינו. נאריך בכל אחד מהנקודות אותן פתחנו עד להגעה למסקנה.

האם חייב האב במזונות כאשר אחרים מספקים אותם לקטנים

בפס"ד אחר דנתי באריכות בחיוב מדור לבן הגדל אצל סבו, לאחר כתיבתו ופרסומו דנו עימי בדבר מספר ת"ח, ואף הנהני תלמידי וידי"ע הרה"ג שלמה הלברטל שליט"א בספרו המצויין "מעוז ומחסה" שקבע פרק בספרו בו דן בחלק מהראיות מפס"ד זה והשיג עליהן, ולכן אשנה פרק זה בקצרה והוסיף את שהשבתי להשגות.

הדיון בסוגיה הזו מערב בקרבן שאלות הלכתיות ועובדתיות, אמנה אותם בראשית הבירור:

1. ייחודית למקרה של דירה בבית ההורים היא האפשרות הסבירה כי מדור זה ניתן חינם אין כסף. יש לעיין, האם אכן רלוונטית השאלה, האם האישה משלמת בפועל להוריה? האם על ביה"ד לברר זאת? האם הבעל חייב בדמי מדור גם אם הוריה מעניקים לנכדם מגורים בחינם? במילים אחרות, האם חייב האב ב"מדור" לילדיו או ב"דמי-מדור" וכפי שיבואר בהמשך. וודאי ששאלה זו קיימת גם כשהאם דרה עם בנה אצל אדם זר בחינם, אלא שזה ציור פחות מציאותי, אולם יתכן ובאמת ההלכה במקרה של מגורים אצל אדם זר תהיה שונה, וכפי שארצה להרחיב להלן.
2. במידה ונפסוק שיש צורך שהאישה תוציא מכספה כדי שנבוא לחייב את הגרוש, יש לעיין האם הוצאת הכסף ע"י האישה והתשלום להוריה הוא תשלום שמחויבת היא בו עפ"י דין, או שמא "התנדבה" האישה לשלם, ביודעה שיהיה מי שיישא בהוצאות, למרות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שעפ"י דין הינה פטורה משום זנוזל"ח [=זה נהנה וזה לא חסר]. דירה אצל ההורים עפ"י רוב איננה דירה כזו העומדת להשכרה, וכאן נצטרך להיכנס לשאלת זנוזל"ח, גם דרישת ההורים לתשלום שאיננה באה באופן אולטימטיבי "שלמי או צאי" לענ"ד זוקקת בירור אם משמיטה את פטור זנוזל"ח. במידה ונגיע למסקנה כי קיים כאן פטור זנוזל"ח ותשלומיה להורים היו ב"התנדבות" נתקשה לחייב את הבעל בדמי הוצאות שאינן נדרשות באופן אמיתי.

3. האם על ביה"ד לדרוש ולחקור אם ההורים משיבים לה את הכסף, במידה ואכן כך הדבר, האם יש בזה משום ביטול התשלום והפיכתו לפיקציה כעין "אפוכי מטרותא", או אינו אלא פעולה נפרדת של נתינת מתנה ע"י ההורים שאין בה כדי לאיין את תשלום השכירות.
4. גם אם נסיק כי על הגרוש לשאת בדמי מדור, נראה לענ"ד כי שיטת תחשיב דמי מדור לקטינים עשויה להיות משמעותית מאד ביחס לדיור בבית ההורים עד כדי חוסר חיוב בכלל, וכפי שאפרט להלן.

האם האב חייב בתשלומי מדור כאשר סופק לילד מדור חינם

הבנת דברי הרא"ש ע"י פסק ביה"ד הגדול

השאלה הראשונה אותה יש לשאול היא, האם כדי לחייב את הבעל בתשלומי שכירות להוריה, יש לדרוש ולברר האם אכן האישה משלמת להוריה, ורק אז להטיל על הבעל לפרוע חלק מאותם תשלומים, או שמא פטורים אנו מלברר זאת מכיוון שחובת הבעל במדור ילדיו הקטינים (ואנו מתייחסים בפס"ד זה רק לקטני-קטנים) איננה תלויה כלל בשאלה אם כספו היה נחוץ כדי להשיג מדור לילד, אלא גם אם אכן הילד דר בחינם בבית סבתו שהיא זו שהעניקה לו מדור, אין זה פוטר את האב מלשלם דמי מדור בהם חייב הוא.

נושא דיוננו הוא בקטני-קטנים, למטה מגיל שש. חיוב האב במדור ילדיו מישך שייך בחיוב האב במזונות ילדיו ולכאורה מצאנו התייחסות לשאלה שכזו ביחס לחיוב מזונות ילדיו. הכוונה, כמובן לדברי הרא"ש המפורסמים, בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג, אולם נראה שעדיין מקום הונח להתגדר מה יש בדבריו ומה אין.

ידועים דברי הרא"ש למסכת כתובות (פרק ד סימן יד) בדבר חובת האב במזונות ילדיו קטני-קטנים, וז"ל:

"אבל קטני קטנים אף על גב דלא אמיד כייפינן ליה בעל כרחיה כדגרסינן בסוף אף על פי (דף סה ע"א) דרש ר' שמלאי אפיתחא דבי נשיאה אף על פי שאמרו אין אדם זן בניו ובנותיו קטנים אבל זן את קטני קטנים ועד כמה עד בן שש, ותנן נמי אם היתה מינקת פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה, דשמעינן מינה דחייב לזון בניו ובנותיו כשהן קטני קטנים. ואפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם פסק רבינו מאיר דחייב לזונם דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפילו יש להם להתפרנס משלהן, דומיא דמזונות האישה מדכלל מזונות האישה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם".

דעת המהר"ם מרוטנבורג שהביא תלמידו הרא"ש כי החובה לזון את ילדיו הקטני-קטנים "אפילו יש להם להתפרנס משלהן", נפסקה להלכה בשולחן ערוך (אבן העזר הלכות כתובות סימן עא סעיף א):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם".

אמנם הרשב"א בתשובה (ח"ב סימן שצא) לכאורה חלק על דברי המהר"ם. הרשב"א נשאל על בן קטן שיש לו נכסים ולכן האב לא רוצה לזונו:

"עוד אמרתם שאותו בן הקטן יש לו נכסים ממקום אחר והאב אינו רוצה לזונו אף על פי שהוא קטן. ויש אומרים שעל האב לזונו דתנאי ב"ד הוא מדדרש רבה אפתחא דבי נשיאה אף על פי שאמרו וכו' אבל זן הוא קטני קטנים. ועד כמה, עד בן שש. וסתמא אמרו לא שנא יש לבן נכסי שנפלו לו מבית אבי אמו ולא שנא אין לו נכסים אחרים. וכענין אלמנה הניזונית מנכסי יתומים אף על פי שיש לה נכסים ממקום אחר. ויש מי שאומר שלא חייבו את האב לזונו אלא כשאין לו במה שיתפרנס. הודיענו הדין עם מי."

והשיב הרשב"א שפטור האב שהרי סוף סוף יש לבן מזונות וכתב:

"גם בזה הדין עם האב שלא אמרו אלא מפני שאין לו. ושלשה זמנים יש, כשהבן גדול ויכול להשתדל אין האב חייב לזונו כלל ואין כופין אותו אפילו בכפיית אסיתא. וכל שהוא קטן כבר שבע כבר תמני ועד שיגדיל כופין אותו בכפיית אסיתא ומכריזין עליו עורבא בעי בני והאי גברא לא בעי בני, לפי שאין הבן עדיין יודע להשתדל. וכשהוא קטן קטנים כופין אותו בבית דין לפי שאין לו ואינו יכול להשתדל כלל. אבל כל שיש לו למה יתחייב האב לזונו. ומה שטען הטוען שהוא תנאי בית דין ובא לדמותו למזונות אלמנה אינו כן, לפי שמזון הבנים אינו מתנאי כתובה. דלא אמרו בבנים אלא בנין דיכרין יירתון כסף כתובותיהן. ובבנות הוא שתקנו מזונות. כדתנן בנן נוקבין יתוני מנכסי. ואף הם אין להם בחיי האב מזונות מתנאי כתובה. שהרי לא עשו הפרש מה בנין דכרין אינן נוטלין אלא לאחר מיתה אף הבנות אין ניזונות אלא לאחר מיתה."

ואף שה"דבר-משה" לר' משה אמארייליו (חלק אה"ע סימן מה) כתב שאילו היה רואה המחבר את תשובת הרשב"א אין ספק שלא היה מביא את דברי המהר"ם בסתם, ולכן מכריע שיכול המוחזק לומר "קיים לי" כרשב"א, מ"מ נפסק כאמור להלכה כמהר"ם שברא"ש ומוציאים ממון על פי זה.

בקריאה פשוטה של הרא"ש והשו"ע לכאורה מתקבל הרושם כי על-מנת לחייב את האב לא מעניינת אותנו כלל השאלה אם בפועל יש לקטנים מהיכן לזון או מקום לדור, שהרי על האב לספק להם מזונות, דיור או תמורתם, ולכן אף אם כבר דרים במקום כלשהו ללא צורך בתמורה, על האב לשלם להם דמי-מדור.

לא כך הניח לפשוט, בית-הדין הגדול בהחלטה שנתן ביום כ"ג בטבת תשע"ט (תיק 1129149/10) שם מצא ביה"ד הגדול מקום לתמוה על החלטה שניתנה ע"י ביה"ד האזורי (החלטה זו איננה לנגד עיניי) שבה קבע כי:

"ביה"ד מבהיר עקרונית כי חיוב מדור לילדים חל על האב מדין מזונות ילדים וע"פ ההלכה עליו לשלם בכלל זה חוב מדור רטרואקטיבי למפרע בלי קשר לקיום חוזה שכירות."

ביה"ד הגדול, בפס"ד שכתב הגר"צ לוז שליט"א ואשר ניתן פה אחד, פירש החלטה זו כך:

"השוואתו של החיוב בדמי המדור לחיוב במזונות בלשון ההחלטה נשואת הערעור, מעבר לכך שכל חיוב מזונות כולל גם את מדור הקטנים, ייתכן ונועדה להבהיר את עמדתו של כבוד בית הדין האזורי, מדוע לדעתם, אין צורך

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בקיומו של חוזה שכירות כדי לחייב בדמי מדור. הואיל ובחוב מוזנות, הלכה פסוקה היא שהאב חייב במזונותיהם של קטני קטנים, אפילו שיש להם ממה להתפרנס למזונותיהם, לפי שהם אינם חייבים לפרנס את עצמם משלהם (שו"ע אבהע"ז סי' עא סעי' א), ולכן הקטנים או אימם המשמשת להם אפוטרופוסית לא צריכים להמציא הוכחות על הוצאותיהם בפועל, שהרי גם אם יש להם משלהם האב הוא זה שחייב לזונם, ואם כן, הוא הדין לדמי מדור, שגם אם יש להם מדור משלהם האב חייב לדאוג למדורם".

על החלטה זו תמה ביה"ד הגדול וכתב:

"אבל לדעתי היקש זה ומסקנה זו אינה במקום. הדין, שאם יש להם לקטנים למזונותיהם אעפ"כ האב חייב לזונם, לא בא לומר, שחובו של האב הוא חיוב כספי בשווי המזונות, והם יעשו בתשלום כרצונם, שזאת לא מצאנו. כל החיוב הוא רק לזון אותם בפועל, אלא שגם כשיש להם למזונותיהם, אין מחייבים אותם להשתמש בשלהם למזונותיהם, ובכך לפטור את האב, שהרי כבר נזונו, אלא את שלהם ישמרו ויחסכו לעצמם, והאב הוא זה שיפרנסם. ואכן, היה מקום לומר, שאם כבר נזונו משל עצמם, יהיה האב פטור מלשלם להם תשלום על כך, שהרי כבר נזונו, אלא יש שכתבו שאף אם הקטנים ניזונו בפועל מכספי עצמם, יכולים לתבוע למפרע את אביהם על כל תקופת חיובו, כי אין לנו להניח שמחלו על חובו כלפיהם, והרי זה כאילו לוו מכספי עצמם לצורך מזונותיהם, עד שיפרע להם אביהם. מכל מקום, אין משמעם של דברים שרובץ על האב חיוב כספי לשלם לקטנים. כל חיובו הוא רק לזונם, ולכן, אם נזונו מגמ"ח, אין להן על אביהם ולא כלום למפרע, וכמדומני, שהדברים פשוטים ומוסכמים על הכל. לכן, כשבאים לחייב את האב במזונות או בדמי מדור למפרע, יש להניח תחילה, שהיו הוצאות בפועל עבור הקטנים (הם או אמם, זה היינו הך, לענין זה) או שרובץ עליהם חוב לאחרים כתשלום עבור מזונותיהם או מדורם, וכאמור. לכן, לא ברורה לי, מהי כוונת בית הדין האזורי בהחלטה נשואת הערעור, שחובו של האב במדור אינו תלוי בקיומו של חוזה שכירות."

לכן קבע ביה"ד הגדול כי:

"לענ"ד חוזה השכירות בפועל וההוצאות הכספיות הנגזרות ממנו, הוא תנאי לחיובו היחסי של האב. שאם האם לא נדרשה להוציא הוצאות כל שהם על מגורי הקטנים, בשל מה נחייב את האב. דרך משל, אם האם התגוררה עם הקטנים בגמ"ח דירות המוענק לחסרי דיור, לא תוכל האם לתבוע דמי שכירות תיאורטיים למפרע על תקופת השהות בגמ"ח."

אולם, אף כי כתב ביה"ד הגדול בהחלטתו הנ"ל כי "כמדומני, שהדברים פשוטים ומוסכמים על הכל", נראה לענ"ד כי הדברים אינם פשוטים כלל ועיקר, וודאי שאינם מוסכמים על הכול ואף לא על גדולי הראשונים, כפי שאנסה לשטוח כעת.

נאמר בקצרה, קודם שנבוא בארוכה, כדי לפשוט שאלה זו נלך בשלושה מסלולים:

1. בחינת כוונת ההשוואה שעושה המהר"ם למזונות אישה.
2. דיוק לשון המהר"ם ביחס למזונות ילדיו הקטנים.
3. עיון בתשובות הראשונים שהתייחסו לכאורה לשאלה זו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם, קודם שניגש לעסוק בשאלה זו עלינו לתת את הדעת לשאלה מוקדמת יותר, והיא, האם דינו של המהר"ם, שנפסק כאמור בשו"ע, ושהוא בסיס הדיון כאן, נוהג בכלל בבנו לאחר שגרש האב את אמו, או שמא רק בבנו קודם הגירושין, שעה שחייב האב במזונות אמו.

האם דין המהר"ם ינהג בילדיו מגרושתו

ביאור ההשוואה שהשווה המהר"ם למזונות אישה

פסק הרא"ש הנ"ל מסתיים במילים:

"דומיא דמזונות האישה מדכלל מזונות האישה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם".

ההשוואה בין מזונות אישה למזונות הילדים יכולה לקבל שתי פרשנויות: האפשרות האחת, המרחיבה, היא לומר כי דין מזונות ילדיו אינו דין חדש ועצמאי אלא כלול הוא בדין מזונות אישה, ואילו השנייה, המצמצמת, רואה בדבריו השוואה נקודתית בלבד לגבי הפרט שחידש. הדברים רלבנטיים מאד לנידוננו, בכואנו לדון האם ינהג דין זה במזונות ילדיו הקטנים לאחר שגירש את אשתו.

ספק פרשני דומה קיים ביחס ללשון הרמב"ם בהלכות אישות (פרק יב הלכה יד) שבפתיחת דבריו ביחס לחיוב האב במזונות ילדיו, הקדים מספר מילים, ולשונו היא:

"כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים".

מילת "כשם" שכתב הרמב"ם בלשונו הזהב יצרה מבוכה בין הלומדים בשאלה לגבי מה בדיוק מצא הרמב"ם לנכון לשתף את דין מזונות אישה לדין מזונות ילדיו? האם החיוב הוא אותו חיוב, או שמא החיובים שונים אולם סיבתם אחת, או אולי המשותף מצומצם יותר וניתן לצמצמו בכמה אנפין עד המינימום לעצם העובדה שקיים חיוב ולא מעבר לכך (ואמנם מצאנו ברמב"ם בכ"מ שכותב "כשם" אף שאין יסוד הדברים זהה, כמו בהלכות ת"ת פ"א ה"ב ושם בפרק ה הלכה יב).

חובת האב לזון את בניו הקטנים נמצאת בסוגיה בכתובות (דף סה ע"ב):

"דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה: אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש; כדרב אסי, דאמר רב אסי: קטן בן שש יוצא בעירוב אמו. ממאי? מדקתני: היתה מניקה - פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה; מ"ט? לאו משום דבעי למיכל בהדה. ודלמא משום דחולה היא! אם כן, ליתני אם היתה חולה, מאי אם היתה מניקה. ודלמא הא קא משמע לן, דסתם מניקות חולות נינהו. איתמר, אמר רבי יהושע בן לוי: מוסיפין לה יין, שהיין יפה לחלב."

הגמרא מתלבטת אם חובת הוספה לאם מניקת יש בה להצביע על חיוב האב במזונות בניו עד גיל שש או שמא אינו אלא חיוב לאם. ולבסוף, מוכיחה הגמרא מדברי ר' יהושע בן לוי שמוסיפין למניקה יין שיפה לחלב, את זה שחובת האב לדאוג למזון הקטן, ואין ההוספה מצד צורך האם המניקה, ואף שהוספת מזונות לאם מניקה לכאורה נדרשת לצורך ההנקה, כל עוד האם מניקה, ומה לזה ולחיוב לזון ילדיו עד גיל שש שזה מהצורך שלהם ואף לאחר שפסקו לינוק (שזה הרבה לפני גיל שש)? אולם "שהיין יפה לחלב" מורה שדאגת התינוק הייתה מול עינינו ואף לאחר שייגמל. הלשון "מוסיפין לה על מזונותיה" מורה שהזנת הילדים הקטנים, כל עוד כרוכים אחריה, נחוצה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לצורך הזנתה שלה עצמה, וודאי שהאם לא תחסוך מילדיה הקטנים מפיתה ומה שתתן להם יחסר לה ממילא יש לכלול את מזונותיהם בכלל צרכי מזונותיה.

ואלה דברי הר"ן שם (דף כח ע"ב מדפי הרי"ף) שכתב:

"ומתוך לשונות האלו נ"ל דכי אמרינן דזון אותם קטני קטנים דוקא בשאמן קיימת ומדין מזונות אמן נגעו בה, שכיון שהן נגררים אחריה אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם, אבל בשאין אמן קיימת אינו חייב במזונותיה."

שיטה זו שכתב הר"ן, אף כי הוא בעצמו כתב: "אבל לא ראיתי לראשונים ז"ל שאמרו כן", לכאורה ניתן לדייק אף ברש"י שם שכתב (ד"ה יוצא): "אלמא עד שש צריך סיוע מאמו, וכשם שהבעל זן אותה כך זן אותו עמה". נראה בו שהחיוב לזון את ילדו עומד הוא כל עוד חייב לזון את אמו, וכך דייק המהר"ם שיף ברש"י כ"משמע קצת", וזה מטעם שהחיוב לזונו אינו עצמאי אלא חלק מחיוב מזונות האם. ואף הר"ן עצמו הביא קודם לכן רש"י נוסף שאין לפנינו, שם כתב:

"דכיון דבן שש הוא עדיין צריך לאמו דכחד גופא דמו וגבי מזונות נמי כדרך שחייב לזון את האם כך חייב לזון את הבן דאכתי בתר אימיה שייך וחד גופא גינהו".

גם "מלאכת שלמה" על המשניות (כתובות פ"ד מ"ו) כותב כר"ן:

"דהא דקיי"ל כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים, היינו דווקא כשהם נגררים אחר אימם שעדיין אמם קיימת וכמ"ש הר"ן".

וכך אף כותב מדעתו הקרבן נתנאל בסוף פרק חמישי (אות ל), בלא שמזכיר את הר"ן:

"כי התינוק עד אותו זמן נגרר אחר אמו וא"א שלא נותנת לו ממזונותיה והוי בכלל מזונות שהבעל חייב לאשתו וע"כ אמר מתניתין מסייע ליה משום דבעי למיכל בהדה, ונפק"מ כשאין אמן קיימת אין האב חייב במזונות בנו הקטן עד שש".

שיטת הר"ן מצמצמת את זמן חיוב מזונות ילדיו רק לזמן שקיימת חובה לזון את האם, ומאידך מרחיבה את היקף המזונות כך שיהיה לפי מידת אמידותו כדרך שחייב במזונות אשתו ה"עולה עימו" וכ"כ הח"מ (סימן עא ס"ק א).

והנה סתימת הרמב"ם שלא הגביל את מזונות ילדיו הקטנים רק לזמן שאימם קיימת מורה לכאורה שלא למד כדרך הר"ן. כמו"כ הרמב"ם פסק (פרק יג מאישות הלכה ו) ונפסק כן בשו"ע (סימן עג סעיף ו):

ולא האישה בלבד אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות חייב ליתן להם כסות המספקת להם וכלי תשמיש ומדור לשכון בו ואינו נותן להם לפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד.

וזה הרי שלא כדין מזונות האישה שם נותן לפי עשרו ולפי כבודה, ועיין לקמן מה שנעיר בזה עוד.

אולם כבר הזכרנו את לשונו בהלכות אישות (פרק יב הלכה יד) שם פסק הרמב"ם:

"כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המגיה על המשנה למלך (אישות פרק יב הלכה יד) תמה: "למאי הלכתא אקשינהו, לימא חייב אדם לזון את בניו", ולמד ממילת "כשם" שסבר הרמב"ם כר"ן, וכך למד הב"ח (סימן עא ד"ה חייב אדם). אולם באבני מילואים (סימן עא ס"ק א) הקשה שהרי פסק הרמב"ם (הלכות אישות פרק יט הלכה יד) שבת שנייה (ערוה מדרבנן) חייב האב במזונותיה למרות שלא חייב לזון את אמה, וכתב:

"אמנם לענ"ד נראה מדברי הרי"ף והרמב"ם דלא ס"ל כהר"ן. דסוף פרק נערה (דף ב' ע"א מדפי הרי"ף) כתב הרי"ף וז"ל: בת יבמה ובת שני' ובת ארוסה ובת אנוסה כולן עלו בתיקו הלכך לית להו דכל תיקו דממונא חומרא לתובע וקולא לנתבע, והני מילי לאחר מיתה אבל בחיי אביהן חייב לזון עד שש שנים כדכתבין לעיל עכ"ל. ומבואר דאפי' בת שניה ובת אנוסה דלית לה לאמה מזונות, אפילו הכי חייב לזון הבן עד שש שנים, ואפי' אם תרצה לומר בבית ארוסה שהגיע זמן ולא נשאה בת שניה מאי איכא למימר כיון דשני' אין לה מזונות א"כ ע"כ מוכח דלאו מדין מזונות אמן נגעו בה.

וכן כתב הרמב"ם פרק י"ט מאישות (הל' י"ד) וז"ל: בת היבמה ובת השני' ובת הארוסה ובת האנוסה אין להם מזונות אחר מיתת אביהן בתנאי זה, אבל בחיי אביהן הוא חייב במזונותיהן כדין שאר הבנים והבנות בחיי אביהן עכ"ל, והרי מבואר דאפילו בת שניה דאין לאמן מזונות אפי' בחיי אביהן חייב לזון אותם וזו ראי' ברורה דהרי"ף והרמב"ם ס"ל דלאו מדין אמן נגעו בה.

יש להוסיף על הוכחת האבני מילואים גם מפסק הרמב"ם (פרק כא הלכה יז) שמחייב במזונות בן גרושה, וגם זה איננו כר"ן שכן הגרוש כבר אינו חייב במזונות גרושתו.

לכן פירש האבני מילואים ברמב"ם שכוונתו ב"כשם" הייתה מצומצמת יותר והיא רק לדינו של המהר"ם שהביא הרא"ש הנ"ל שחייב לזונם אף כשיש להם נכסים שלא תטעה לחשוב שחיובו מדין צדקה ואז אם יש לקטנים נכסים וודאי שיהיה פטור מלזונם, וז"ל:

"ולכן נראה היקישא דהרמב"ם שכתב כשם שחייב במזונות אשתו היינו דלא נימא דמדין צדקה חייב לזון בניו ובנותיו הקטנים ואי אית להו נכסי לדידהו לא יהי' חייב לזון אותם קמ"ל כשם שחייב במזונות אשתו ואפי' אית להו נכסי לדידהו וכמ"ש הרא"ש פ' נערה (סי' י"ד) ז"ל ואפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם פסק רבינו מאיר דחייב לזונם כיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפי' יש להם להתפרנס משלהם דומי' דמזונות האישה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם עכ"ל והיינו היקישא דהרמב"ם, ובש"ע דלא כתב הך היקישא דהרמב"ם משום דכתב האי דינא להדיא אפי' יש להם נכסים שנפלו להם תו לא צריך הך היקישא".

ניתן להוסיף כראיה שזו היא אכן דעת הרמב"ם מכך שפסק (פרק יג הלכה ו) שחייב האב לפרנס את בניו הקטנים רק כדי צרכם ולא לפי עשרו כפי שחייב במזונות אימם. אלא שהקושי בפרשנות המצמצמת ברמב"ם הוא מדוע היה צורך לרמב"ם לכתוב משפט כ"כ כוללני, היה יכול לכתוב באופן מצמצם שחייב אדם לזון את בניו הקטנים למרות שיש להם ממה לזון.

ועיינן באגרות משה (אה"ע ח"א סימן קו) שרצה לטעון שאף לדעת הרא"ש שחיוב מזונות הקטנים הוא מצד עצמו, מודה הוא שיש גם חיוב מצד אימם, שהרי מבואר בכתובות (דף סד ע"ב) שצריך להוסיף לאישה שיעור מזונות שנותנת לארחי ופרחי שהרי היא נותנת להם משלה וממילא זה חלק מהנצרך לה למזונותיה, ובניה הקטנים לא גרעו מארחי ופרחי וחייב לתת להם כפי העולה עימו, וכתב:

"ואף לדידהו מסתבר שיודו שיש גם חיוב מצד מזונות אשתו כמו בארחי ופרחי".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכאורה יש לתמוה על האגרות משה בתרתי: ראשית, הגמרא לא חייבה את הבעל בכל צרכי הארחי ופרחי אלא בסעודה אחת עד שלושה ואילו כאן חייב בכל צרכיהם, וכיצד זה יהיה מדין ארחי ופרחי? אמנם זה לא כ"כ קשה, די"ל שכל דבר לפי עניינו, אורח נצרך למספר סעודות ואילו אורח קבוע כמו בן נצרך למזונות תמידיים. אולם, מה שיותר קשה הוא, שהרי הר"ן הוכיח את שיטתו מהא דמינקת ואילו לפי דברי האגרות משה היה לר"ן להוכיח פשוט מארחי ופרחי! ? אע"כ דין מזונות ארחי ופרחי אינם מדין מזונות האישה אלא כשם שהבעל פורע קנסות אשתו כמ"ש בשו"ע (אה"ע סימן צא סעיף ד) כך עליו לדאוג לכל צרכיה, ואירוח הוא חלק מצרכיה, וחלוק דין זה מדין מזונות, למשל לעניין אם יש לה כסף משלה. והראיה שאין ארחי ופרחי מדין אותם המזונות היא, שהרמב"ם והשו"ע כלל לא הביאו להלכה את דין ארחי ופרחי שלא כמו במזונות בניו הקטנים.

והנה בבואנו לפרש את דברי המהר"ם שברא"ש "דומיא דמזונות האישה מדכלל מזונות האישה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם", ננסה לתת להם פרשנות רחבה והיא על-דרך הר"ן, ש"דין אחד להם" משמעו שאכן הם דין אחד, דחיוב מזונות הילדים הרי הוא מדין מזונות האישה. לפי"ז יתבאר בשופי כיצד הגיע המהר"ם למסקנתו ההלכתית כי חייב לזון את ילדיו הקטנים אפילו יש להם נכסים משלהם, שכן אף את אימם חייב לזון כשיש לה נכסים משלה. כדרך זו כתב הב"ח (ד"ה חייב אדם) שלמד המהר"ם כר"ן, ומכיון שדין מזונות הקטנים הוא מדין מזונות האם, הרי שכמו שאצל האם חייב לזונה גם כשיש לה נכסים ה"ה במזונות בניו הקטנים, וז"ל הב"ח:

"חייב אדם וכו'. מימרא סוף פרק אף על פי ומשמע התם דמכלל מזונות האישה הן דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם ומשום הכי כתב הר"ם דזכו במזונותיהם אפילו יש להם להתפרנס משלהם דומיא דמזונות האישה עיין במ"ש הרא"ש פרק נערה משמו וכן נראה מלשון הרמב"ם [פי"ב הי"ד] שכתב וז"ל כשם שחייב אדם במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים עכ"ל משמע דכי היכי דחייב במזונות אשתו אף על פי שאינו אמוד וגם האישה יש לה להתפרנס משלה כך הוא חייב במזונות בניו וכו' וכ"כ הר"ן ס"פ אף על פי (כח ב ד"ה גמ') דמדין מזונות אמן נגעו בה דכיון שהם נגררים אחריה אי אפשר להעמיד עצמה שלא תזון אותם ולהכי נראה להר"ן דדוקא בשאמן קיימת אלא שלא ראה לראשונים שאמרו כן ע"ש וכל זה סעד והסכמה לדינו של הר"ם מרוטנבורג ז"ל."

והנה אם נלמד פשוט ברא"ש כדרך המרחיבה, וכפי שהב"ח למד כי דין מזונות הקטנים הוא מאותו דין של מזונות אישה ורק זו הסיבה בגללה חידש שיש לשלם להם מזונות גם אם יש להם, י"ל שהרא"ש דיבר רק כשהיא תחתיו וחייב במזונותיה, אולם לאחר שהתגרשו כבר לא חייב במזונותיה ומדוע שיהיה חייב במזונות ילדיו? הרי לפי דרך הר"ן שחיוב מזונות קטני קטנים הוא מדין מזונות האם, לאחר גירושה כבר אין הגרוש צריך לזון את גרושתו, נמצא שכל חידוש המהר"ם שחובתו לזון את ילדיו הקטנים היא גם ביש להם משלהם, המבוססת על-כך שלמד כר"ן, אינו קיים כאשר האם התגרשה שאז אינו חייב במזונותיה. אולם השו"ע שפסק כמהר"ם הנ"ל פסק שהאב חייב לזון את ילדיו הקטני-קטנים גם לאחר גרושי אמם, ולא נוכל לאחוז את החבל משני קצותיו ולומר שנחייב עפ"י הגדר שקבע המהר"ם, שכן כאמור יסוד פסקו אינו קיים לאחר גרושה.

כמו"כ נראה שקשה ללמוד שזו כוונת הרא"ש בהביאו את המהר"ם ללא חולק, שכן הרא"ש בתשובותיו (כלל יז סעיף ז) והביאו הב"י (סוף סימן עא) פסק שמי שבא על הפנויה וילדה לו, חייב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לזון את הוולד, והרי שם אינו חייב לזון את האם, שאינה אשתו. כך בפשטות מדויק, אא"כ נדחה שחיוב מזונות הילדה שם הוא מדין אחר ולא מדין חיוב מזונות בניו, דחשיב כהתחייב לה לזון בתה או מטעם מזיק, אולם בפשטות נראה שחולק וכ"כ הדרכ"מ שם שהרא"ש חולק על הר"ן.

אמנם קשה לומר שהר"ן יפטור בכלל את האב ממזונות ילדיו לאחר שגירש את אימם. בפשטות עולה מהסוגיה בכתובות (דף נט ע"ב) בגרושה מניקה, שאם הילד מכירה האב כופה אותה להניק ונותן שכרה, ולכאורה חיובו לתת שכרה הוא מדין מזונות התינוק, למרות שכבר אינו חייב במזונות אימו הגרושה. והנה אף אם נסבור שהשו"ע שהביא את המהר"ם ילמד כר"ן כנ"ל, נראה שבכ"ז יחייב במזונות ילדיו גם כאשר אין האב חייב במזונות האם, כגון בכך פנויה שגם שם פסק השו"ע לחייבו, ויהיה זה מדין צדקה. סיוע גדול לכך הוא שהרא"ש בתשובה שהוא מקור הלכה זה לזון את בנו מפנויה כתב "אבל בחייו חייב לזונן מתקנת אושא עד שש שנים", וכל הרואה יתפלא שהרי תקנת אושא היא לילדיו מעל גיל שש ולא עד שש? אלא על כרחך למד הרא"ש שבמקרה של ילדים עד שש שאין האב חייב במזונות אימם תקנת אושא חלה עליהם ג"כ, ויש לתת לתקנת אושא פרשנות מרחיבה לפיה כל אימת ולא ניתן לחייב את הבעל במזונות אשתו מ"מ יתחייב לזון את ילדיו הקטנים מדין צדקה.

כך לכאורה יש לראות בשו"ת חת"ס (אה"ע ח"א סימן קלג אות ד) שכתב גבי ילד מתחת לגיל שש שנולד ממשודכת שתובעת את המשודך, וכתב:

"אם היא טוענת ממנו נתעברה והוא כופר או טוען איני יודע, אם איננה משודכת שלו ולא באה אלא לתובעו בעד מזונות הולד לא תוכל להשביעו אפי' היסת שאינו יודע, וזה מכמה טעמי:

א' - שלא תוכל לטעון ברי שהוא יודע. ב' - שהיא אינה תובעת בשביל עצמה רק בשביל הולד, לכן אינני נמי היא טוענת ברי לא תועיל ברי שלה שישביעו ב"ד עבור הולד, דאפי' אי הטוען ע"פ עד מועיל להשביעו, מ"מ עפ"י עד פסול כמו האם הזאת, לא. עיי' בש"ע סי' ע"ה סכ"ג וש"ך שם ועוד בה שלישי' כיון שכל חיוב המזונות לבנו הוא בתורת צדקה לא תוכל להשביעו ע"ז."

ושבו כאן הבן שואל וכי בא החת"ס לומר שמזונות ילד עד שש הם מדין צדקה? הרי יש חיוב מעיקר הדין ורק מעל שש לכאורה מדין צדקה! ? אלא כנ"ל, דווקא במשודכת שם אין חייב לזונה הרי שמזונות הילד מדין צדקה, וגם בחלק אה"ע (ח"ב סימן קס) גבי פנויה שילדה ותובעת ממנו מזונות כתב "כי חיוב במזונות בניו הקטנים מדין צדקה" למרות שמדבר שם על תינוק שיונק, וכך ניתן להבין בדברי המ"מ (פרק יט מהלכות אישות הלכה יד) שכתב שחיוב מזונות בבת אנוסה שחייב הרמב"ם הוא מדין תקנת אושא. נמצא א"כ שאף אם נצער כדרך הב"ח בהבנת הרא"ש בשם המהר"ם ושכך נפסק בשו"ע, ונאמר שבסיס חידושו הוא מצד שלמד כר"ן במחייב בדין מזונות ילדיו עד גיל שש – ושאין סתירה למה שפסק השו"ע בחיוב מזונות בן גרושה למרות שאינו חייב במזונות האם, בשל מחייב אחר והוא מדין צדקה – הרי שפשוט הוא שדין המהר"ם לא יהיה קיים במזונות ילדיו הקטנים כאשר גירש את אימם, שהרי ברור שאין חייב לזונם מדין צדקה כאשר יש להם מזונות.

אולם, לכאורה נראה ללמוד בדברי המהר"ם והשו"ע שלא כב"ח, ולומר שלא למד כשיטת הר"ן ואין חידושו מבוסס על שיטת הר"ן, ויש לתת פרשנות מצמצמת לדבריו בהשוואה למזונות אישה. מלבד ההערות לעיל שחלקן הביאו את הדרכ"מ לומר שלא כב"ח, נראה עוד סיוע לכך שאין כוונת המהר"ם לשיטת הר"ן מכך שהשו"ע פסק שהיקף חיוב מזונות ילדיו הקטנים אינו לפי עשרו של האב שלא כמו חיוב מזונות אשתו, וכ"כ (סימן עג סעיף ו): "בניו ובנותיו עד בני שש

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור ואינו נותן להם כפי עשרו, ובאמת לפי הר"ן לכאורה יהיה חייב לתת לילדיו עד גיל שש לפי מה שנותן לאשתו והם עולים עימה וכך נוטה הח"מ (אה"ע סימן עא ס"ק א), ומכאן לכאורה ראייה שהשו"ע לא למד כר"ן, אלא כרא"ש שאין זה מדין מזונות האם.

והנה האגרות משה דחה הוכחה שכזו וכתב שסברת הר"ן המחייבת לתת לבנים באופן של "עולה עימו" שייכת רק גבי מזונות בניו הקטנים שם כיון שכרוכים אחריה ודורשים אוכל הרי בפועל האמא תתן להם משלה אם לא יהיה לה יותר מזונות, אולם בכסות סברה זו אינה שייכת, שהרי האמא והילדים לובשים בגדים אחרים, ממילא שם ודאי חיוב כסות בילדיו הקטנים אינו מדין חיוב האם, ולזה התייחס השו"ע שאינו נותן להם כפי עשרו. אולם דחיית האגרות משה קשה שהרי הבאנו את השו"ע שמביא דין "כפי צרכן" גם לגבי מדור, ושם הרי הקטנים משתמשים באותו מדור של האם והוי לכאורה כאותה הסברה הקיימת במזונות, וממילא כן ניתן להוכיח משם שדעת השו"ע אינה כר"ן, כדברי הח"מ (סימן עא ס"ק א).

אולם יש לעיין מדין מה חייב הבעל במדור האישה, שהרי חיוב המדור לאישה לא הובא בגמרא בפירוש. האם זה מדין חיוב כסות כדברי הרמב"ם (הלכות אישות פרק יג ה"ג): "ובכלל הכסות שהוא חייב ליתן לה כלי בית ומדור שיושבת בו", או תקנה בפני עצמה, ונפ"מ באומרת "איני ניוזנת ואיני עושה" שהבעל פטור מכסות, האם פטור גם ממדור. באה"ע (סימן סט) שם מובאים חיובי הבעל לאשתו לא מוזכר מדור ויתכן כי הוא בכלל מזונות וכסות, אולם יתכן שזה תנאי ב"ד ותקנה בפני עצמה. אם אכן זו תקנה בפני עצמה, מיושב מה ששאלנו על האגרות משה כי אז אינו כמזונות ואין להוכיח מכך שמדור נותן לבניו הקטנים לפי צרכן על מזונות ואכמ"ל.

אולם נראה שאף ללא-זה וגם אם לא נקבל את דחיית האגרות משה, כנ"ל, עדיין ניתן לדחות את קושייתנו עליו מטעם אחר ולומר שאין זה מוכרח לומר כי יהיה דין של "עולה עימו" ביחס למזונות בניו הקטנים אף אם הם מאותו דין של מזונות אשתו, יתכן שדין "עולה עימו" שייך רק ביחס למה שמקבלת האישה גופה, אף אם דין מזונות הקטנים הוא מדין מזונות דידה ודו"ק.

אולם אף אם אכן תירצנו את כל הדחיות והמעקשים בדרכו של הב"ח ואין בידנו הוכחה חד-משמעית כי אין כוונת המהר"ם לשיטת הר"ן, עדיין קיים לכאורה קושי גדול מסברה ללמוד במהר"ם כר"ן, שהרי סברת הר"ן לראות את מזונות הקטנים כחלק מצרכי מזונות האם היא בגלל שהקטנים נגררים אחר אימם ואינה יכולה האם שלא לזונם, אולם יש לשאול האם סברת הר"ן קיימת כאשר יש לקטנים נכסים משלהם? הרי אז יכולה האם לקחת משלהם ואינה צריכה כלל לחסוך אוכל מפיה ולתת להם משלה! ממילא כל סברת הר"ן לראותם כחלק ממזונותיה אינה קיימת בכה"ג! לא נשמע לאוזן טיעון שיאמר שמכיון שבסתמא אין לקטנים נכסים הרי שכך תיקנו ולא נבדוק בכל מקרה אם הקטנים צריכים לה או לא. אולם גם אם יתעקש הלומד ויטען כנ"ל, מה נעשה עם קושי גדול נוסף, דהנה המהר"ם מדבר על מצב ש"אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם", במקרה כזה שהקטנים יורשים את אבי-אמם וודאי הוא שאמם מתה דאל"כ כיצד ירשו הם את אביה? ואם אמם מתה הרי שלפי הר"ן כלל אינו חייב במזונותיהם!

כ"יהודה ועוד לקרא" נחתום פרק זה בהרגשת הלב שקשה למשכן את עצמנו ולבאר את המהר"ם עפ"י הר"ן כאשר הר"ן עצמו כותב כי לא ראה לראשונים סוברים כן, ויתכן שאף הוא עצמו לא פסק כך להלכה. ובכלל, לא דבר ריק הוא שהשו"ע שדרכו להימשך אחר לשון הרמב"ם כאשר פוסק כמוהו, כתב בסימן עא את הלשון "חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש" ללא אותה מילה "כשם" שיצרה מבוכה בדעת הרמב"ם והביאה את חלק מהמפרשים לומר שלמד כר"ן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סוף דבר, פסיקת השו"ע שחיוב מזונות ילדיו עד גיל שש אפילו יש להם ממה לזון, מצריכה עיון אם שייכת גם בחובתו במזונות ילדיו לאחר שגירש את אימם. מדברי חלק מהפוסקים עולה שלא, שהרי הבסיס לפסק השו"ע נשען על תפיסת חוב מזונות ילדיו כחלק מחובת מזונות אשתו, ומשאינה קיימת, הריהם מדין צדקה, דבר הפוטר את הבעל מלתת צדקה למי שאינו זקוק לה, אולם הוכחנו שאין דין השו"ע יכול להישען על תפיסה שכזו ומזונות הקטנים דין עצמאי הוא וממילא קיים כאשר פטור מלזון את אימם. בשל כך חיובו לזון את בניו הקטני-קטנים קיים גם כאשר יש להם משלהם וכך עולה מפסק הב"ש בס"ק א דכתב שחייב לזונם אפילו מתה האם.

אולם, גם אם לא ניתן פרשנות רחבה לכוונת מילותיו "דומיא דמזונות אישה" ו"דין אחד להם" לטעון שדין מזונות הקטנים הוא מדין מזונות אימם, אלא ניתן להם פרשנות מצמצמת לומר שדומים למזונות אישה לעניין זה שחייב לזונם אף אם יש להם, הרי שמן הדין כעת לעיין מה דין חיוב הבעל במזונות אשתו כאשר אחרים זנים אותה ומזה לגזור על מזונות ומדור ילדיו הקטנים כאשר אחרים מספקים להם את צרכיהם והם אינם מוציאים ממון.

חיוב במזונות אשתו וילדיו כאשר אחרים זנים אותם

מה ה'מושכל הראשון' בשאלה זו

כאשר אנו ניגשים בסברה בעלמא ללא מקורות העומדים לפנינו לענות על השאלה, האם על האב לשלם מזונות ומדור כאשר יש לילד מי שנותן לו בחינם, וודאי שהסברה האינסטינקטיבית היא לומר שלא, דעל מה ולמה, הרי יש לילד אוכל ודור. אם ננסה להבין זאת מדוע יפטר הבעל מחיוב מזונות אשתו כאשר אדם אחר זנה בסתם ולא מתוך כוונה לפרוע את חוב הבעל ולשמש כשליחו, וכי אישה אמידה שיש לה ממה לאכול יפטר בעלה מלזונה?

כאן היינו אומרים, שהגדרת חיוב הבעל במזונות אשתו אינו ב"דמי מזונות" אלא ב"מזונות", אין הדמים באים אלא כאמצעי על ידו ניתן יהיה להשיג מזונות, אולם משאין צורך במזונות אין על מה לחייב בדמים, וכפי שהגדיר זאת בקובץ שעורים (כתובות אות רכ):

"[דף סה ע"ב] ובחיוב מזונות אשתו וכו' אינו פורע חובו של בעל אלא דנותן לה מתנה וממילא מיפטר הבעל, אף שאין הנותן מכויין לפוטרו, אלא דכיון שכבר אכלה שוב אינה צריכה למזונות דתרי כריסי לית לה, ולא אמרינן כבר נתחייב הבעל בדמי מזונותיה משום דאינו חוב ממון, אלא חיוב לזונה בשעה שהיא צריכה וכמו בריפוי."

כאשר ניתנו לה מזונות או אף אם ניתן לה כסף אולם ניתן לה בתנאי שתוציא אותו למזונות, הרי שיש לה בפועל מזונות, ומכיוון שחיוב הבעל הוא לזונה ולא חיוב לתת לה דמי מזונות, ממילא אין הבעל חייב כי זו אישה שלא שייך לזונה שהרי היא ניזונת ותרי כריסי לית לה.

וממילא ביאור ההיתר במודר הנאה הוא דמכיוון שזו הגדרת החיוב, לזון ולא לתת ממון, נמצא שהמדיר שנתן לאישה מזונות לא באמת פרע חובו של הבעל והאב אלא הבעל ממילא נפטר מהחיוב שהרי היא והילד ניזונים ובמה נחיבו, מה שאין כן סתם בע"ח מוטל עליו חוב ממון וכאשר המדיר פרע הוא ישירות הרבה את ממון החייב, מה שאין כן במזונות אישה וילדיו לא ריבה ממון אצל הבעל אלא ממילא כעת הבעל לא חייב לתת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הגדרת חיוב מזונות אשתו ובניו כחיוב שאינו ממוני

הגדרה שכזו לחיוב מזונות אישה שאין זה חוב ממוני לשלם לאשתו שווי מזונות אלא החיוב עצמו הוא נתינת המזונות, מולידה נפקותות, לדוגמה:

1. השאלה המפורסמת אם חיוב מזונות הינו חיוב המתחדש כל יום או חיוב אחד אשר חל על הבעל בשעת הנישואין לזון את אשתו, כלומר, האם סיבת החיוב מתחדשת כל יום ולא קיים כלל היום חיוב המזונות של מחר או שמא סיבת החיוב אחת היא והיא הנישואין אולם ישנם זמני פירעון מחולקים כל יום ויום. עיין בקובץ שיעורים (כתובות אות שא) שלומד מהנ"ל דמכיוון וחיוב מזונות אינו חיוב ממוני אלא חיוב לזונה ממש בשעה שצריכה לאכול והצורך לאכול ליום עדיין אינו בעולם, לא חל עדיין חיוב מזונות על הימים הבאים.

עיין בתוספות (ריש פרק הכותב ד"ה כדרב כהנא) שהחשיבו את מזונות המחר כדבר שלא בא לעולם, ולכן אינה יכולה למחול על מזונות המחר. כך גם עולה מכתובות (דף נא ע"א) שאף שאם נשבת אינו רשאי לומר "הרי גיטה וכתובתה ותפדה את עצמה", מ"מ אם לקתה יכול לומר "הרי גיטה וכתובתה ותפדה את עצמה", ופרש"י שבפדיון אינו רשאי כי התחייב כבר בפדיונה בשעה שנשבת. פשט הדברים הם שחיוב רפואה, שהוא מדין מזונות כמבואר ברש"י שם, מתחדש כל יום ועדיין לא התחייב בחיוב המחר, מה שאין כן חיוב פדיון חל בשעה שנשבת ואינו יכול להיפטר ממנו, וכך הביא בשיטמ"ק שם בשם הרמ"ה "כתב הרמ"ה ז"ל ומה הפרש יש וכו".

וע"ע באבני מילואים (סימן סט ס"ק א) שכאשר אישה אומרת "איני ניזונת ואיני עושה" אין בזה מחילה על חיוב המזונות, שכן מחילה לא תפטור אותה מחיוב מעשה ידיים אלא יש בזה סילוק מדין מזונות המגיע לה, ומשנפל דין חיוב מזונות לאישה בטל חיוב מעשה ידיים. סילוק מדין מזונות יכול להתאפשר רק אם נאמר שדין מזונות עדיין לא חל (כדאיתא בכתובות דף פג ע"א גבי סילוק הבעל מדין קבלת פירות נכסי מלוג), מכאן שחיוב מזונות מתחדש כל יום, וע"ע בריטב"א לכתובות (דף נח ע"ב ד"ה אמר רב הונא).

2. כמו"כ מסתבר שלא יהיה על חוב זה שעבוד נכסים, שהרי שעבוד נכסים בא בתור ערב לחוב ממוני, ועיין בשו"ע (חו"מ סימן צו סעיף כד) שמלווה בשטר שלוה לאחר נישואין קודם הוא למזונות אישה, וביאר הסמ"ע (ס"ק נז):

"ונ"ל דהאי דינא אתיא אפילו למ"ד כתובה דאורייתא עפ"ר דאפילו למ"ד שארה דכתיב בתורה פ' מזונות וכו' נמצא שגם הן דאורייתא אפ"ה המלוה המאוחר לנישואין הוא קודם לה מפני שהתורה לא חייבתו ליתן לה מזונות אלא כשיש לו ואז תאכל היא עמו ותהא כגופו מה שאין כן זה שאין לו."

כמו"כ מובן הדבר עוד יותר אם אכן חיוב המזונות מתחדש, ופשוט הוא שמלווה בשטר יקדם לחיוב המזונות כי קדם זמן החיוב, ועיין בתומים (סימן צו ס"ק כא) שכתב:

"זהו שכתבה התורה שארה וכו' לחייב הבעל במזונות, היינו שיהיה אקרקפתא דגברא, אבל לא שישתעבדו הנכסים."

אולם אף שעד כאן למדנו שאכן יש לחלק בין מצב בו לאישה ולילד יש כספים מהם ניתן להתפרנס, שדבר זה אינו פוטר את הבעל והאב מתשלום מזונות, לבין מצב שיש מי שמספק להם מזונות כמזונות או מדור שאז בפועל אין להם צורך בו, ובכה"ג אין מקום לחייב את הבעל והאב, וביארנו שחיוב המזונות אינו חיוב ממוני. אולם דומני שכבר היסוד הראשי לסוגיה, דברי המהר"ם שהביא הרא"ש ואשר נפסקו להלכה, גורם לקעקע

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את הסברה הפשוטה והראשונית הזו, "דשמעינן מינה דחייב לזון בניו ובנותיו כשהן קטני קטנים, ואפילו יש להם נכסים שנפללו להם מבית אבי אמם פסק רבינו מאיר דחייב לזונם דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפילו יש להם להתפרנס משלהן", שהרי כנגד פסק זה שנפסק בשו"ע הבאנו שטען הרשב"א בתשובותיו "אבל כל שיש לו למה יתחייב האב לזונו", הנה כי-כן זעקת הרשב"א היא היא הרציונאל העומד בבסיס ההתנגדות האינסטינקטיבית לפסוק חיוב לבעל כשאחרים זנים, והנה ידעתי גם ידעתי את החילוק הניתן לחלק בין קטין שיש לו כסף בבנק, עליו דיבר הרא"ש, לבין קטין שיש לו בפועל דירה מתנת נדיבי-עם, אולם לענ"ד חילוק זה אף כי ניתן להוציאו בפה אינו קונה שביתה באובנתא דליבא ואינו יורד לשרש ההלכה שברא"ש, שכן מה לי הן מה לי דמיהן, מדוע שיצטרך האב לספק מזון לילד כאשר יש לו מזון בדמות שטרות כסף? ואם כן עליו לשאת בהוצאות מזונו, הרי שעליו לתת לו דמי מזונות גם אם יש לו מזון ממש והילד יזכה בדמי המזונות. הגע בעצמך, וכי אם הילד הזה ילך ויוציא מכספו ויקנה ארוחת צהריים, בזה הרגע יפטר אביו מדמי אותה ארוחה כי נמצא שכרגע יש לילד אוכל, ואילו עד רגע זה, שעה שהכסף היה בדמות כסף היה חייב האב? לכאורה קשה מסברה להבין מה בין ילד שיש לו חשבון בנק שיכול להתפרנס ממנו לבין ילד שישנו גמ"ח שמספק לו אוכל, מדוע הכסף שבבנק אין לראותו כשולחן מלא וערוך לפני הילד. (ואף שתמיד ניתן לבוא בסברות מעשיות לשמירת התקנה ולומר שכיוון שטובת הקטין שלא יהיה רעב עמדה לנגדנו, הרי שכאשר יש לו כסף תיקנו ל"פ שמא האב יטען שהבן מחביא כספים וכד' ובכך התקנה תתערער, מה שאין כן כשזנים אותו, מ"מ לא ניחא לי בזה).

כעת נפנה ונעיין בסוגיות שונות ובדברי הראשונים מהם נבסס את המסקנה כי אכן אין חילוק בין השניים וגם כאשר אחרים זנים את הבן, על האב לתת לו דמי מזונות.

ראיה לכאורה מכתובות דף קא

זה וודאי שלנפסק בשו"ע הנ"ל אף אם יש לאישה או לקטינים כסף בבנק שעל ידו יכולים הם להתפרנס אין זה פוטר את האב מלתת להם מזונות, השאלה בה עסקנו והבאנו את פס"ד ביה"ד הגדול היא האם ניתן להכליל בדברי הרא"ש בשם המהר"ם גם מצב בו פרנסו אותם בגמ"ח כן שלא הוציאו כלל כסף, האם גם אז חייב הבעל-האב לזון.

ניתן להביא ראיה פשוטה לכאורה לכך שהבעל חייב במזונות אשתו אף אם בפועל ניזונת היא ולא רק כשארשותה נכסים, מהמשנה בכתובות (דף קא ע"ב) שאומרת כי נושא אישה ופסק עימה לזון את בתה חמש שנים חייב לזונה, ואם נישאת הבת, הבעל נותן לה מזונות והוא נותן לה דמי מזונות. מבואר שבעלה זן אותה למרות שהיא אינה זקוקה למזונות, שהרי אביה החורג התחייב לזונה, ולא מדובר שם שהאב החורג נותן לה כסף אלא בפשטות נותן לה מזונות כמו שהתחייב (כך אף מורה לשון המשנה שמדברת על חובת האב החורג כ"חייב לזונה" ורק אחרי שבעלה נותן לה מזונות, האב החורג ייתן כסף כי כבר לא צריכה מזונות ורק אז מחליפה המשנה את חובת האב החורג ללשון "דמי מזונות", גם תוספות שמיד נביא נוקט "כיון שיש לה מזונות"). מדוע שם לא נאמר שמכיוון שהראשון שהתחייב לזונה חמש שנים כבר זן אותה, לא יהא בעלה של הבת מעתה צריך לזונה שהרי היא כבר ניזונת? חזינן שאף שבעל אמה חייב לזונה, אין זה פוטר את בעלה מחיוב לזונה. ואף שוודאי כאשר התחייב בעל האם לזון את בת אשתו, הגדרת החיוב שהתחייב לה אינו חיוב מזונות אלא חיוב ממוני, אין זה משנה את העובדה שמ"מ נותן בפועל לבת אשתו מזונות, וחזינן שאין זו סיבה שבעלה יפטר מלזונה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתוספות (שם ד"ה הנושא) כתבו: "ס"ד דלא מיחייב דכיון דיש לה מזונות מאחר כאילו התנה עמה שאין לה עליו מזונות קמ"ל". תוס' באו לבאר מה באה המשנה לחדש, ולא תירצו שאת זה גופא באה המשנה לומר שהבעל חייב במזונותיה אף שבפועל יש לה מזונות. חזינן מתוספות שכ"כ פשיטא להם הדבר ולא ראו בו כלל חידוש ולכן מצאו חידוש אחר, דס"ד שהיו כאילו התנה עימה. רואים מתוספות שמה שפשיטא להם הוא הפוך מהפשיטא של ביה"ד הגדול.

(שח בפניי אחד מחברי ביה"ד הגדול החתומים על הפס"ד הנ"ל כי הוא תמה על דיוק זה, וכי נידון זה שעליו מתווכחים אנו ומביאים ראיות לכאן ולכאן, ניתן לומר כי סברו תוספות שמרוב פשיטותו לא הייתה המשנה צריכה לחדשו? הדבר לא קשה בעיניי שפשוט לראשונים כ"כ מה שאחרונים מתלבטים בו... אולם הוסיף אותו ת"ח שלדעתו תוספות כלל לא היו יכולים לומר שזה מה שהמשנה חידשה שהרי חיובו של הפוסק הוא חיוב דמים כדמוכח מהרישא של המשנה ששני הפוסקים חייבים כ"א חיוב שלם, וברור הוא שכאשר נתנו לאשה דמים אין זה פוטר את הבעל ממזונותיה, אולם לדעתי הדיוק אכן מדוקדק שהרי דייקנו לעיל מלשון המשנה שאחד מאלו שפסקו לה דמים נתן לה מזונות דזו לשון המשנה "אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות", א"כ הבעל מצאה באופן שהיו לה מזונות מאחד מהם ומדוע עליו לזונה, הרי היא שביעה? אלא מכך שלא כתבו תוספות שזה מה שחידשה המשנה שאעפ"כ פטור מוכח שהיה פשוט להם דבר זה, שהרי תוספות תירצו שהחידוש הוא **בבעל** שהייתה הו"א שפטור ממזונות, ולא בפוסק שיתכן שכך למדו בשאלתם ולעכן התקשו, וכשתוספות מחפשים סיבה מדוע הבעל ייפטר נצרכים הם לומר כאילו התנה עימה, ולמה להם להוסיף התנאה אם יש חידוש אף ללא התנאה אלא מצד הלכות מזונות שייפטר כי אחר זנה, אע"פ שנכון שחיובו אינו לזון אלא בדמי מזונות ודו"ק)

והנה אם כך הדבר במזונות אישה, והמהר"ם הרי השווה לענין זה את מזונות הקטנים למזונות אשתו, ייצא שהאב חייב במזונות ילדיו גם כשאחרים מפרנסים אותם בפועל והקטן אינו זקוק להוציא כסף לשם כך.

לאחר חיפוש מצאתי כי הגר"ש טנא בספרו "ברכת שלמה" לזרעים (עמוד 299) כתב "וכבר הוכיחו מהמשנה בכתובות ר"פ הנושא את האישה וכו', הרי דהבעל חייב במזונותיה אף שיש לאישה מזונות ממקום אחר שהתחייבו לזון אותה", והוא מתייחס למקרה בו נתנו לה אוכל ממש, יעויין שם (אמנם בדבריו אלו בא לתמוה על החזו"א שכתב "ואפשר עוד דבנותן לאשתו במתנה נמי מיפטר ממזונות כיון שהיא שבעה אינו חייב לזונה" וכ' הגר"ש טנא "וכוונתו ליישב אמאי נזונת משל בעלה ואי"ז נחשב לפרעון חוב, דחשוב כאילו הבעל נותן לה הפירות במתנה וממילא נפטר ממזונות שהרי יש לה לאכול והיא שבעה". ועל דברי החזו"א הקשה שם הגר"ש טנא "אכן יש להעיר, דהא הבעל הבעל חייב במזונות אשתו גם כשיש לה כספים משלה, ואם אחר נותן לה מתנה לא מיפטר הבעל ממזונותיה, וא"כ לכאורה מסתבר דגם כשהבעל נותן לה מתנה ויש לה נכסים שיכולה להתפרנס מהם, אך אין זה פוטר את הבעל מחיובו למזונות". חזינן מדברי הגר"ש טנא שהבין לפשוט כדברינו, ולא נראה לחלק ולומר שמכיוון שהאשה יכולה למכור את האוכל שנתן לה בעלה הרי שדנים אוכל זה כממון שנתן לה ולא כאוכל, דסו"ס כעת יש לה אוכל. והנה ידעתי שבפשטות רואים מהחזו"א נגד דברינו, אולם הגע בעצמך, הרי הגר"ש טנא שתמה בפשטות על החזו"א לא פתר את תמיהתו בקלות באמרו שחזינן מהחזו"א שהנחת היסוד של הגר"ש טנא אינה נכונה, ולא טרח להתווכח עם החזו"א על יסוד זה, אע"כ הבין שאף החזו"א אינו חולק על יסוד זה שאף ביש לה מזון שנתנו לה אחרים חייב הבעל במזונותיה, אלא שהגר"ש טנא סבור שדברי החזו"א נאמרו רק בבעל שמספק מזון לאשתו ולא באדם אחר כמו שעולה מדבריו מיד בהמשך "דסו"ס הרי מקבלת ממנו מזונות וממילא דפטור מחיוב מזונות וכו' וכמש"כ החזו"א שהרי היא שבעה מהמתנה שקיבלה מבעלה ויש לה מה לאכול". אף הגר"ב ורנר ב"משפטי שמואל" (סימן ל) הביא לראיה זו מהמשנה, גם הגרא"צ שיינפלד בפד"ר (חלק יד עמוד 128) הביא ראיה זו.

אמנם הגר"ח צימבליסט בפד"ר (ח"ז עמוד 156) לא קיבל ראיה זו ודחה אותה בקל "דהתם הם נותנים לה דמי מזונות". אולם הנלענ"ד כתבנו והוספנו שאף מלשון המשנה מבואר שבעלה זן אותה למרות שהיא אינה זקוקה למזונות, שהרי אביה החורג התחייב לזונה, ולא מדובר שם שהאב החורג נותן לה כסף אלא בפשטות נותן לה מזונות כמו שהתחייב, וכלשון המשנה שמדברת על חובת האב החורג כ"חייב לזונה" ורק אחרי שבעלה נותן לה מזונות, האב החורג ייתן כסף כי כבר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לא צריכה מזונות רק אז מחליפה המשנה את חובת האב החורג ללשון "דמי מזונות", היינו, מדובר במשנה שהאב נותן לה מזונות ולא דמי-מזונות, כך היא הגיעה לנישואיה ואעפ"כ מטילה המשנה חובת מזונות על בעלה. ואף שוודאי כאשר התחייב בעל האם לזון את בת אשתו הגדרת החיוב שהתחייב לה אינו חיוב מזונות אלא חיוב ממוני, אין זה משנה את העובדה שמ"מ נותן בפועל לבת אשתו מזונות, וחזינן שאין זו סיבה שבעלה יפטר מלזונה.

ואם ישאל השואל, אולי מה שהמשנה מחייבת כעת את בעלה במזונות הוא כי היא חכמה ויודעת שאם תמשיך לקבל מזונות מאביה החורג, הבעל לא יצטרך לשלם ולכן מבקשת היא מהאב החורג כי יתן לה דמי מזונות, כך שתוכל לתבוע את בעלה מזונות? אומר לו, שהמשנה כותבת את ההלכה ולא כל מיני היכ"ת מה יכולה לעשות הבת. המשנה מתייחסת לעיקר הדין והוא שהאב נתן לה מזונות (אף שהיה יכול לתת דמים, כמובן) ברגע זה נכנס הבעל לתמונה, מה הדין אז? אין אומרת המשנה שהבעל זנה אין כוונת המשנה שמיירי שהלכה הבת והתחכמה ועשתה מה שעשתה, אלא כותבת המשנה את הדין הנתון במקרה הזה עליו דיברה, שקיבלה מאביה מזונות ולא דמי מזונות. כך נראה לי פשוט.

וכעת הראית לדעת שראיה זו מהמשנה כבר נאמרה ע"י גדולים ואף נראה שאיתבדרא בכי-מדרשא כלשון הגר"ש טנא "וכבר הוכיחו".

מו"מ בביאור המשנה בנדרים

והנה במשנה אחת מוצאים אנו התייחסות לשאלה זו ויותר מכך, מוצאים בה לכאורה אף התייחסות למזונות ילדיו הקטנים (אמנם לחלק מהראשונים המשנה שם מדברת רק על אשתו ולא על ילדו מטעם אחר ולדידם רק נקיש ממזונות אישה). ממשנה זו לכאורה ניתן להביא ראיה להבנה שאכן האב חייב לשלם מזונות ומדור לילדיו כאשר מתפרנסים וניזונים ע"י אדם אחר.

בנדרים (דף לח ע"א) נאמר במשנה על מודר הנאה מחברו:

"וזן את אשתו ואת בניו אע"פ שהוא חייב במזונותן".

המשנה עוסקת בבניו שאותם חייב לזונן דומיא דאשתו, ואלו בניו הקטני-קטנים, ומתירה לזון את בניו של המודר הנאה, ומדוע? היה מקום לומר שהיא גופא, דבזה שזנים את בניו לא מהנים אותו כלל שכן למרות זאת יצטרך הוא לשלם להם מזונות, ובכך ראיה למה שהעלנו לעיל בפשטות מהמשנה בכתובות (דף קא ע"א).

אולם הר"ן שם במקום פירש:

"ואע"ג דהמודר מתהני שאינו צריך לתת להם מזונות ההיא הנאה דממילא הוא".

חזינן לכאורה בר"ן לפשוט את שאלתנו, אבל הפוך מהנ"ל, שבאמת האב נפטר מלתת להם מזונות כאשר אדם אחר זן אותם, וכך ביחס למזונות אישה.

גם הרמב"ם בהלכות נדרים (פ"ו ה"ד) בהביאו את המשנה להלכה נימק כי "מניעת התביעה אינה בכלל הנייה", ואם נאמר שהאב לא נפטר מחיובו לבניו הקטנים גם כאשר אחרים האכילו אותם מדוע קרא לזה הרמב"ם "מניעת תביעה" הרי חיובו עומד ותלוי והם יכולים לתובעו? אע"כ למד הרמב"ם שפטור מלזונם ולתת להם דמי מדור כאשר אחרים עושים כן.

ואכן כך למד הגר"ד פוברסקי זצ"ל בשיעוריו לנדרים סימן קמו וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אלא דלכאורה זה גופיה צ"ע, דמ"ט באמת נפטר הבעל מחיוב מזונות דאטו אם מצאה האשה מציאה דיש לה ממה לאכול יפטר הבעל ממזונות, וא"כ הכי נמי כיון דהמדיר נתן לה סתם בתורת מתנה איך יפטר הבעל מחיוב מזונות? אכן הדבר פשוט דזה ודאי דהמדיר כשנתן לה הרי נתן לה רק בשביל מזונות ואינו נותן לה בשביל דבר אחר, ולכן כיון דיש לה מזונות שוב ממילא אין הבעל חייב, דכל חיוב הבעל הוא רק ליתן לה מזונות ולא חיוב כסף וכיון דאינה צריכה מזונות דכבר יש לה מזונות ממילא אין הבעל חייב."

אמנם יש מקום לדחות את הראיה מהר"ן ולומר שלא התכוון הר"ן שהבעל נפטר הלכתית מדין מזונות, אלא שבפועל כיון שהאשה כבר אכלה לא תדרוש ממנו דמי מזונות, אולם אם תדרוש אכן יהיה חייב לתת לה, וכך אף נוכל לפרש את דברי הרמב"ם "מניעת תביעה" באופן מציאותי. אמנם דחייה זו אף כי ניתנת להיאמר, יש בה במושכל ראשון מן הדוחק. אולם ראיתי שנאמרה ע"י הגר"א צ"ע שיינפלד בפד"ר (חלק יד עמוד 128) שאף הגדיל וכתב:

"ויותר נראה לפרש דברי הר"ן כפשוטם, שאינו צריך לתת להם מזונות מפני שבפועל לא יתבעו ממנו מזונות כיון שכבר קבלו מהנותן".

הגר"א שיינפלד הביא לפשט זה ראיה חזקה וז"ל:

ומדברי ר"ת שם (הובאו בפירושו הרא"ש על ה"דף) יש ראיה חזקה לפרוש זה. דהנה הרא"ש שם התקשה, בלשון המשנה, "וזן את אשתו ואת בניו אף על פי שהוא חייב במזונותיהן". והרי חיוב מזונות הבנים הקטנים הוא מתקנת אושא שלא נשנית במשנה, לכן פירש הרא"ש שמ"ש "חייב" היינו לאשתו בלבד. ור"ת פירש, דמייירי שגירש את אשתו והחזירה ופסקה עמו לזון את בניה. ועל זה נאמר במשנה, שזן (המדיר) את בניו (של המודר) אף על פי שחייב (המודר) במזונותיהן (מכח התחייבותו בנישואין השניים).

והנה משנה שלימה היא (כתובות דף ק"א ע"א) בנושא אשה ופסקה עמו שיזון את בתה, שאם נישאת הבת לא נפטר הבעל מן המזונות שהתחייב בהם, ואחד מעלה לה מזונות ואחד נותן דמי מזונות (ועיין פד"ר ח"ג עמ' 333 - 335 מדוע אין אומרים אומדנא דאדעתא דהכי לא התחייב). נמצא שבמודר הנאה מחבירו שזן המדיר את בניו של המודר, שהתחייב להם במזונות בזמן הנישואין השניים (כדברי ר"ת) לא נהנה המודר כלום, שהרי באמת נשאר חייב לשלם להם דמי מזונות, ואם כן מה חידשה המשנה באמרה שהמדיר רשאי לזון את בני המודר? על כרחך צריך לפרש, דמאחר שבפועל לא יבקשו הבנים מזונות מאביהם (אף על פי שהם זכאים לכך על פי דין מכח התחייבותו), היינו חושבים, שיהא אסור לעשות כן במודר הנאה, וקמ"ל דלא חשיב הנאה. ואם לפי ר"ת אנו חייבים לפרש כן, ק"ו שאפשר לפרש כן את דברי הר"ן. "שאינו צריך לתת להם מזונות".

ואף בפס"ד תיק מספר 811664/4 מביה"ד הגדול הסכים הגר"א כן שליט"א להסברו זה של הגר"א שיינפלד והוסיף ראיות נוספות לנידון דידן ואף ראה בזה "דבר פשוט".

אמנם את הרמב"ם שכתב "מניעת תביעה" יותר קשה לפרש כדרך שהבאנו בר"ן, אף כי ניתן, ועיין לקמן שנבאר את הרמב"ם באופן אחר.

ראיות מראשונים נוספים

והנה באמת מצאנו במספר ראשונים שלמדו שהבעל או האב יהיה חייב גם כשאחר מספק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

1. בחידושי הריטב"א לכתובות (דף צו ע"א) ביחס לאישה שרבה עם בעלה ועזבה את ביתם לבית אביה ושם ניוזנה מאביה ולאחר-מכן תבעה את בעלה בדמי המזונות דן הריטב"א אם מחלה האישה, וז"ל:

"ואומר רבינו בשם הרב רבו ז"ל דדוקא אלמנה לא הפסידה עד שתיים ושלוש שנים אבל באשת איש כל זמן שלא תבעה מזונותיה איבדה אותם למפרע שדרך הנשים לגלגל עם בעליהן וכל שלא לותה או שלא היה בידה משכון מחלה אותם, וכן ראיתי למורי הרב ז"ל שדן אפילו באישה שהלכה לבית אביה מפני מריבה שהיה לה עם בעלה, כיון שלא מסרה מודעא בפני עדים שלא מחלה אותם."

מדויק מדבריו שללא עניין המחילה הבעל חייב במזונותיה אע"פ שבפועל ניוזנת מאביה ואין צריכה למזונות. הציור בחי' הריטב"א הינו כאשר הלכה לבית אביה ומן הסתם אביה הוא שזן אותה בביתו ובכל זאת חייב הבעל. לפיו מצד עצם דין מזונות הבעל בכל-מקרה חייב לתת לה דמי מזונות אף אם בפועל לא הייתה זקוקה להם וניזונה מאחר או מעצמה, אלא שסבר מורו שמוחלת לו. חזינן מדברי הריטב"א שכאשר אין לומר שמחלה לו כשניזונה שלא ממנו, פשוט לכו"ע שעליו לשלם דמי מזונותיה, וברור הוא שכאשר אנו דנים על הוצאות גרושה עבור בנה וודאי אין לומר שמוחל הבן לאביו שלא דואג לו ויכול לתבוע את אביו.

אמנם בשו"ת הריטב"א (סימן קנ) מופיע נידון זהה אולם בשינוי מה, וכך כתב:

"וכל שהיא מודה שמכרה מנכסי מלוג שלה וכיוצא בה ונתפרנסה והיא תובעת לשלם אותן מזונות, זה דבר מחלוקת הוא. יש אומרים שהוא חייב בהן וכמו שאמרו באלמנה שלא תבעה מזונותיה שלא הפסידה אותם אלא א"כ שהתה שתיים ושלוש שנים, אבל דעת מורי נ"ר דשאני אישה תחת בעלה שדעתה לגלגל עם בעלה ולסייע אותו וכל שנתפרנסה מנכסיה ודאי מחלה לו, וכן ראיתי עושה מעשה בשם רבי הגדול ז"ל."

במקרה זה האשה מכרה מנכסי מלוג שלה כדי להתפרנס, והנה ברור הוא כי בכה"ג הבעל חייב במזונותיה ללא סברת המחילה, ולכן מדבריו בשו"ת לא נוכל להביא ראיה לנדוד, אולם לאידך אין כל סיבה לומר כי דבריו בחידושים הם רק בכה"ג, כאשר בחידושים מדבר על בית אביה ולא כותב כלל שמכרה מנכסי-מלוג שלה. (ואין הכרח לומר ש"כן ראיתי עושה מעשה" שבשו"ת הוא בהכרח אותו המעשה שמזכיר בחידושים "וכן ראיתי למורי הרב ז"ל שדן" כמו שראיתי חכ"א שכתב מטעם זה להשיג על ראייתי מהריטב"א).

והראוני שאכן בספר "בכורי גשן" (חלק א' עמוד ת"ל) הביא מריטב"א זה ראיה נגד הגר"ח צימבליסט שהזכרנו לעיל וכך כתב:

"לעיל כתבתי שבפד"ר חלק ז' עמ' הובא פס"ד של הגאון ח"ג צימבליסט שליט"א שכתב לחלק בחיוב אדם לזון את אשתו ובניו הקטנים שאם נתנו לאשה או לבן כסף למזונות אין הדבר פוטר את הבעל או את האב מלזונם, אולם אם משהו נתן לאשה או לבן מזונות הבעל והאב פטורים מלתת דמי מזונות, וכו', ברם מה שכתב שיש לחלק בחיוב שאדם חייב לזון אשתו ובניו הקטנים בין אם נתנו להם מזונות או שנתנו להם ממונ נ"ל שאין לחלק בזה והבעל או האב חייבים בכל אופן אם האשה או הבנים לא מחלו על זכותם ועיי' ריטב"א כתובות דף צו ע"א ד"ה אמר ר' יוחנן וז"ל שם וכו'."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה חברי הראב"ד הגר"ש פרדס שליט"א טען עליי כי לפי דרכי יוצאת סתירה בריטב"א, שהרי לדידי הריטב"א סובר כי חיוב המזונות הוא חיוב ממוני, ולעומת זאת כפי שהבאנו לעיל סובר הוא שחיוב המזונות הוא חיוב יום-יומי, והרי אני עצמי תליתי זה בזה. אולם במחילה מכת"ר לא היא. כל מה שתלינו את שאלת חיוב המזונות כחיוב אחד או חיוב מתחדש בשאלה אם הגדרת החיוב הוא לזון או דמי מזונות, אינה תלייה דו כיוונית אלא רק לכיוון אחד. היינו, אם החיוב מוגדר כחיוב לזון הרי שע"כ החיוב מתחדש כל יום כמ"ש קובץ שיעורים, כי היום לא קיים הצורך שלה להיות ניוזנת מחר, אולם וודאי שלכוון השני, אם זה חיוב ממוני הרי שניתן להבין את שתי השיטות, או שזה חיוב אחד או מתחדש, שהרי באמרנו חיוב ממוני אין הכרח שיחול היום חיוב אחד על משך כל ימי הנישואין שהרי שרשו של החיוב הממוני וודאי הוא לזונה ואינו חוב ממוני בעלמא, היינו, סיבת החיוב הממוני הוא צרכה ליזון אלא שהגדרת החיוב הינו כחיוב ממוני, לכן זה סובל את שתי השיטות, חיוב אחד או יום-יומי, מה שאין כן אם החיוב הינו לזונה כהגדרת החיוב, כאן יש צורך שיתחדש הצורך להיות ניוזנה וזה דבר יום ביומו, ופשוט, וא"כ אין סתירה בדברי הריטב"א ורבו, הם סברו שזה חיוב ממוני ויחד עם זאת סברו שכל יום הינו חיוב חדש ואין כלל סתירה.

2. בשו"ת הרמב"ם (סימן סז) נמצא נידון מעין זה, שם כתב לרמב"ם ר"פ הדיין והתלבט בזה האם יש לדמות דרישת האם לאב עבור מזונות הבת כאשר היא בפועל זנה אותה, לאישה שניזונה ע"י אחר שהבעל פטור מדמי מזונותיה או שמא דומה הדבר למי שהתחייב לזון את בת אשתו, וז"ל:

"על עסק השאלה אשר נשאלה מלפניך... על ראובן שגירש אשתו והיה לו בת ממנה בת ארבע שנים וביקש לקחת בתו ולגדלה תחת כנפיו וגרושתו מנעתה ממנו באמרה אני אגדל את בתי עמי, וטען הוא ואמר א"כ איני נותן לה מזונות ובאו לבי"ד הנמצא לפי העת ודן שהדין עם ראובן שאינו חייב במזונות הבת אלא אם תהיה עמו ומתוך דברי הדיין פחדה האשה וקבלה ע"ע בקנין לזון את בתה ולפרנסה ואח"כ כשתי שנים נשאת האשה לאיש אחר והתנית עם בעלה השני לזון את בתה עד זמן נישואיה וכו'. ועוד מה שטוענת האם ורוצה להוציא מבעלה הראשון פרנסת השנים שעברו, יש לו לטעון ולומר מכל מקום כבר פרנסה אחר תחתי ולא נחסרה הבת כלום, יש לדמותה לאישה שהלך בעלה למדינת הים ועמד אחר ופרנס את אשתו דקיימא לן כחנן דאמר איבד את מעותיו והניחם על קרן הצבי ואין הבעל חייב לשלם לו כלום ולאלה, או להנושא את ארוסה ופסקה עמו לזון את בתה חמש שנים מדמינן לה שאם נשאת לאחר ופסקה עם השני לזון את בתה ה' שנים שגם הראשון חייב במזונותיה ואין יכול לטעון ולומר כבר יש לה מזונות מן השני ואיני זן אותה אף זו נמי אינו יכול לטעון כבר יש לה מזונות מן השני או דילמא לא דאמי דהתם חייב עצמו בתנאי וחוב יש לבת עליו ואינו יכול להשמיט עצמו מן החוב אבל תקנת אושא אינה אלא בזמן שהבנים קטנים ואין להם במה יתפרנסו אבל אם היה להם במה יתפרנסו לא רבותינו חייבו בתקנת אושא הכל יבאר לי רבינו ברור היטב ושכרו כפול בעולם הזה ולבא."

הרמב"ם לא ראה בזה שאלה פשוטה כלל אלא דבר ש"צריך עיון הרבה" והשיב לאותו

דיין:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ועל עסקי המזונות שעברו אם מדמינן לאחד שעמד ופרנס את אשתו או לזו שפסקה על מזונות בת עם הראשון או האחרון ודאי שדבר זה צריך עיון הרבה ואיכא לדמותה בהאי ואיכא לדמותה להאי, ודעתי נוטה שהאב חייב במזונותיה שנים שעברו שזה שעמד ופרנס הניח מעותיו על קרן הצבי שאיפשר שיקחם ואיפשר שיכרח הצבי ולא יקח כלום וכן זה מתחלת פרנסתו על דעת שאין זה חייב ונמצא שהוא חייב אפי' היה..."

וכאן למרבה הצער נקטעה תשובת הרמב"ם שבכתב היד.

והנה המתבונן בתשובת הרמב"ם יכול להסתפק מהו בדיוק הנדון ברמב"ם, האם אכן הנדון סובב סביב השאלה שלנו, האם יש חיוב של האב כלפי הבת כאשר היה לה להתפרנס ממישהו אחר, אמה, או שמא הנדון הוא ביחס לחובת ההשבה לאם, מדין "פורע חובו", האם האמא הניחה מעותיה על קרן הצבי או יכולה לדרוש מהאב לשלם לה את שפרעה לבת במקומו.

דומני כי בדברי השואל ברור הוא ששאלתו הייתה על גוף דיוננו, שהרי אם שאלתו היא מצד השבת הפירעון לאם, מהו לשונו "יש לו לטעון ולומר מ"מ כבר פרנסה אחר תחתי ולא נחסרה הבת כלום", וודאי שפירנסה אחר (האם), אבל תשיב לאם! אלא שאלתו היא מצד חובת האב לבתו, וצד זה בשאלה אחז שפטור, ומוסיף כעת לומר שאף לאמא יהיה פטור כי הניחה מעותיה על קרן הצבי. או ביתר דיוק, עצם מחלוקת חנן ורבנן אם הניח מעותיו על קרן הצבי יוצאת מתוך הנחה מוקדמת שהבעל עצמו כבר לא חייב לאשתו לאחר שהאחר זנה, דאל"כ וודאי שהבעל פטור מלשלם לפורע, וזו כוונת השואל לרמב"ם שדומה לעמד ופירנס אשתו. הצד השני בשאלה דימה לדין פסקה עמו שם "גם הראשון חייב במזונותיה ואינו יכול לטעון ולומר כבר יש לה מזונות מהשני, אף זו נמי אינו יכול לטעון כבר יש לה מזונות מן השני" גם צד זה לשונו מורה שבזה היה ספקו.

הסיק הרמב"ם שהאב חייב במזונות העבר וממילא כעת נמצא שוודאי הוא שהניחה האם מעותיה על קרן הצבי שהרי לא פטרה את האב מחיובו. (לכן בעוד ש"הניח מעותיו על קרן הצבי" אצל השואל היה בצד השאלה שהאב פטור, הרי בתשובת הרמב"ם "הניח מעותיו על קרן הצבי" היא בצד שכן חייב, דכאמור הנושא ברמב"ם אינו על האם מול האב אלא על האב מול הבת.

נמצא שהרמב"ם מחייב את האב לתת לבת את מזונותיה על השנים שעברו (ולא לזה שזנה) אף שבפועל לא הייתה זקוקה הבת לאותם מזונות, שהרי זהו חוב ממוני כלפיה, וכבר הביא תשובה זו הגר"ב ורנר בפד"ר חלק ז', אמנם השואל את הרמב"ם נטה שלא, וביאר שם בפד"ר הנ"ל שנראה שלמד השואל את חיוב המזונות כלפי בניו הקטנים מדין צדקה שהרי בדבריו הזכיר את "תקנת אושא" וזה תמוה שהרי שאל על ילדה פחות מגיל שש, אלא שיטתו תוכן אם למד כר"ן שמזונות ילדיו הם מדין מזונות אשתו אולם באישה גרושה (שזה נושא השאלה) לא שייך הדבר אלא שאז חיובו מדין צדקה מדין תקנת אושא, ובכה"ג וודאי שהאב יהיה פטור ביש לבת, ואילו הרמב"ם לשיטתו שחולק על הר"ן כמו שהוכח לעיל וא"כ החיוב לזון ילדיו הקטנים הוא תקנה בפני עצמה ולא מצד צדקה וזהו חיוב ממוני כלפיהם.

לפי"ז מה שתמה בפסק ביה"ד הגדול "שאם האם לא נדרשה להוציא הוצאות כל שהם על מגורי הקטינות, בשל מה נחייב את האב", לא קשה, שכן יש לראות את מגורי הקטין כמתנה שנתנו הסבא והסבתא לקטין ולא כ"מדור" שבו מחויב האב וממילא חובת המדור נותרה על האב כשהייתה. ואף שהקטן יכול להשיג מדור (ומשיג מדור) באותה מתנה שניתנה לו, אין-זה שונה מכך שיש לו כסף בבנק ויכול לשכור דירה בכסף זה, שבכה"ג וודאי שחייב המהר"ם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והשו"ע את האב בדמי מדור. שונה הדבר ממקרה שבו נותן המדור לילד נותנו מפורשות עבור האב, שבזה משמש כשליחו וודאי האב יפטור מלשלם ג"כ, שהרי אז נחשב הקטן כמי שכבר קיבל מדור מהאב.

ראיות מגדולי האחרונים

ראיה כי חיוב מזונות הינו חיוב ממון, ובאמת אף יחיל שעבוד, שלא כפי שראינו לעיל בסמ"ע, ניתן להביא מהבית-יעקב (סימן עג סעיף א) שכתב שאם נתן הבעל לאשתו מזונות ונגנבו ממנה פטור מלתת לה מזונות אחרים מכיון שבשעה שנתן לה מזונותיה פרע חובו ונפטור ממנו, "ופשוט הוא", וזה מטה לומר בדעתו כדברינו הנ"ל שהחיוב הוא חיוב ממוני דאל"כ הרי אשתו רעבה כי הכסף נגנב ומדוע אינו חייב. (ודוחק לחלק כאן בין סיבת התקנה שהיא הדאגה לרעבונה לגדר התקנה שהיא ממונית).

את טעם השו"ע שהמלווה קודם לפרעון הכתובה נלמד שלא מטעם הסמ"ע אלא כפי שהביא הב"י (שם) דילפינך כך מערכין שהתמעטו מזון אשתו ובניו למרות שקדמו לחוב המעריך או מפני ששעבוד המלווה מה"ת ואילו מזונות הם מדרבנן (ולכאורה מכך שהוצרך הב"י לטעמים אלו נראה שלמד שחיוב מזונות חל מיד בשעת הנישואין ולא כל יום).

כיו"ב עולה מדברי ה"תשובה מאהבה" בסימן ע"ח שהביאם הפתחי תשובה בסימן ע' לפיו כאשר צמצמה האשה במזונותיה מחמת שהרעיבה את עצמה המותר לה, והנה אם החיוב אינו בדמי מזונות אלא במזונות מדוע שהמותר לא יהיה לבעל?

ביאור הסתירה ברמב"ם

נמצא שהדברים אינם פשוטים לפטור את האב ממזונות ילדיו כאשר עמד אחר זנם, וכפי שהראינו לדעת שדעת גדולי הראשונים להיפך ושהאב חייב. אמנם תצא לכאורה סתירה ברמב"ם בין דבריו בהלכות נדרים (פ"ו ה"ד) הנ"ל בהביאו את המשנה להלכה שנימק כי "מניעת התביעה אינה בכלל הנייה" – ואם נאמר שהאב לא נפטור מחיובו לבניו הקטנים גם כאשר אחרים האכילו אותם מדוע קרא לזה הרמב"ם "מניעת תביעה", הרי חיובו עומד ותלוי והם יכולים לתובעו, אלא על כרחך למד הרמב"ם שפטור מלזונם ולתת להם דמי מדור כאשר אחרים עושים כן – לבין דבריו בתשובה שכאמור חייב את האב ! ?

נראה לומר שאת טעם הדין במשנה בנדרים לא ילמד הרמב"ם כדרך שביאר הקובץ שיעורים, מטעם שחיוב מזונות לאשתו ולבנו הקטן אינו חיוב ממוני אלא חיוב הגוף לספק לה מזונות, דאם-כך הרי שתשובת הרמב"ם לא תובן מדוע לחייב את האב במזונות בנו הקטן כאשר צרכיו סופקו לו ע"י אחר.

נראה שאכן למד הרמב"ם שהחיוב הינו חיוב ממוני כנ"ל, ואם כך הוא, הרי שמוכנת תשובת הרמב"ם שעובדת פרנסת אחר בנו לא פוטרתו מדמי מזונות, ומדוע בהלכות נדרים פסק הרמב"ם שהסתלקה התביעה? מכיון שבתביעה ממונית עסקינן, יש לבדוק לשם מה נתן מי שפירנס את האישה והילד את המזונות שנתן, אם נתן הוא כדי לפרוע את חוב האב אכן נפטור האב, דאז הוא כשלוחו, כמו"כ י"ל בזן בסתמא. הרמב"ם בתשובתו דיבר על מקרה בו האם זנה את הילדים במקום אביהם, וודאי הוא שאישה גרושה אין בכוונתה לפרוע את חוב הגרוש וכוודאי מה שעשתה עשתה זאת מתוך דאגה לילד ולא מתוך רצון לפטור את האב מחיובו, ממילא כאילו התנתה שאיננה באה להפקיע את חוב האב, אולם במשנה בנדרים שם אדם אחר הוא זה שזן את הילד או את האם ואין למפרנס רצון מיוחד שחובת האב תיוותר על כנה הרי שהושלמה חובת האב וה"ז כפורע חובו של חברו שסולק החוב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הסוגיה בנדירים עסקה באדם אחר שפירנס וזן ושם בסתמא עושה זאת במקום הבעל (או האב במקרה של ילדים) והרמב"ם מודה שאז חוב הבעל נמחק, מה שאין כן כשהגרופה זנה את הילד. אמנם יש לדון מהו היחס הממוני שבין זה שפירנס את הילד לבין האב, ובע"ה נעסוק בזה להלן, אולם אין זה נוגע כלל לשאלת חיוב האב כלפי ילדו, אלו שתי שאלות שונות, וכאמור העולה מדברי הרמב"ם הוא שחיוב המזונות כלפי ילדו הינו ממוני, ובשל כך אף אם אחרים זנו את הילד אין בזה כדי מחיקת חוב האב כלפי בנו אא"כ עשו זאת כדי לפטור את האב (ובסתמא לכאורה עשו זאת כדי לפוטרו ולקמן נרחיב בזה).

לפי"ז לא קשה כלל מה שכתב להשיג עליי חברי הראב"ד הגר"ש פרדס שליט"א.

חברי רצה להוכיח שאם אחרים זנו את האישה וילדיה שלא בדרך של הלוואה או מכח התחייבות- האב פטור מלשלם, מהגמרא בכתובת דף קח, א. כך מובא שם:

"תנן התם, המודר הנאה מחבירו - שוקל לו את שקלו, ופורע את חובו, ומחזיר לו אבידתו, ובמקום שנוטלין שכר - תפול הנאה להקדש; בשלמא שוקל לו את שקלו - מצוה קעביד, דתנן: תורמין על האבוד ועל הגבוי ועל העתיד לגבות, ומחזיר לו אבידתו - נמי מצוה קעביד, אלא פורע לו את חובו - הא קמשתרשי ליה!"

מתרצת הגמרא: "אמר רב אושעיא: הא מני? חנן היא, דאמר: איבד את מעותיו".

מבואר אם כן בגמרא בברור שגם אם אדם זן את אשת חברו אמרינן דמשתרשי ליה לבעל אלא שלדעת חנן פטור מלשלם.

אולם, הוכחתו של חברי מעניין משתרשי, שחזינן בגמרא ששייכה את דין "פורע חובו של חברו" וקראה לזה "משתרשי" לדין "מי שהלך למדה" ועמד אחד ופירנס את אשתו, חזינן שפרנסת אשתו ע"י אחר גרמה לו רווח ממוני בזה שכעת פטור מלזונה, לדעתי אינה ראייה כלל, שהרי כפי שכתבתי ביישוב דעת הרמב"ם, שכאשר זה שמפרנס את האשה עושה זאת במגמה לפרוע את חוב הבעל, הבעל וודאי נפטר מלזון את אשתו, וכאן בסוגיה בדיוק מיירי בציור שכזה לכן הגמרא השוותה זאת ל"פורע חובו של חברו" ואדרכה מכאן ראייה לדברנו. ותי' הגמרא שלפי חנן שאף שנתן עבור הבעל ובתור הלוואה לבעל, (וזה סיבת המשתרשי, ואין זה קשור למשיב אבדתו ושוקל שקלו) מ"מ כיון שהבעל לא ביקש ממנו אינו חייב ואף אם חברי ירצה לפרש שמירי כשלא בא לפרוע חוב השני, מ"מ לא יכול חברי להחליט להעמיד בפירנס לא עבור הבעל וליצור מכאן קושיה על שיטתי.

אמנם היה מקום להתעקש ולומר דחזינן בגמרא שבשוקל שקלו ומחזיר אבדתו אין בעיה במודר הנאה כי מצוה קעביד, וא"כ מדוע ראתה הגמרא קושי ב"פורע חובו" למודר הנאה, אם לפי דברי הסוגיה מיירי באחד שבא לפרוע את חוב הבעל (ורק בגלל זה משתרשי לבעל) הרי יכולה הגמרא לומר ש"מצוה קעביד"?! אלא ע"כ אין בפריעת חוב משום "מצוה קעביד" דאל"כ לא עלינו תלונותיכם אלא על הגמרא שלא תירצה בפורע חובו, דמצוה קעביד, וכאשר בא לתת מזונות במקום האב ה"ז ג"כ באותו אופן של פורע חובו שלא נתן לה מצד שרחמיו עליו ובתור צדקה דבכה"ג ודאי מצוה קעביד, אלא כדין פורע חובו, מצד השלמת חוב הבעל.

עוד הקשה עליי חברי מהשו"ע (אבן העזר, סימן ע' סעי' ח')

"עמד אחד מדעת עצמו וזנה משלו, אין הבעל חייב לשלם לו והרי זה איבד מעותיו".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומדוע השו"ע לא חילק בין זנה כדי לפרוע חוב הבעל, ובין זנה דרך מצוה שאז הבעל עדיין יתחייב במזונותיה?

אלא ששוב דבר זה לא קשה, דכל החילוק בין זנה אחר דרך מצוה לדרך פרעון חוב הבעל, רלבנטי אך ורק לתביעת האשה את בעלה, האם בעלה יהיה חייב במזונות העבר שלה כאשר אחר זנה, או לא. אולם ביחס לתביעת האחר את הבעל בכל גווני יהיה פטור הבעל.

אף שביררנו את הדברים מתוך דברי הראשונים עצמם אוסיף לשם חיזוק את דברי שו"ת מטה לחם (ח"ב סימן יא), וז"ל:

"דאם פירנסה אביה דרך מתנה לה ולא על דעת להשתלם, נמצא דלא כיון אביה לפרוע חוב הבעל כדי שעיי"ז יפטר הבעל ממה שתובעתו האשה, א"כ חיוב הבעל במקומו עומד, כמו בפסק לזון בת אשתו חמש שנים ונשאת הבת אח"כ, דנמצא דכבר בא לה עכשיו חיוב המזונות מבעלה ואפ"ה לא נפטר המתחייב הראשון וזה נותן לה דמי מזונות, והדבר מפורש בטור לקמן סימן עא בשם הר"מ, שכתב דאפילו יש להם (לבנים) נכסים שנפלו להם מבית אבי אדם, כיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם והביאו הרא"ש (פ"ד דכתובות סי' יד), ושם כתב "דומיא דמזונות האשה", הרי בהדיא דפשיטא ליה דבמזונות האשה עצמה הגם דיש לה ממון להתפרנס אפ"ה איתא לחיובו של הבעל וכו', ומינה דהיכא דלא חזינן דדעת האב היה ע"מ לפרוע כי אם מתנה לדידה דוקא, תוכל היא לתבוע מהבעל וכו'".

ועוד הביאו באוצה"פ סימן ע משו"ת "הלכה למשה" כיו"ב וכתב שכך מנהג בתי הדינים.

המסקנה מכל הנ"ל - אין צורך בהצגת חוזה שכירות

היוצא מדברנו עד כאן, כי תמוהים הם דברי בית-הדין הגדול שכתבו:

הדין, שאם יש להם לקטנים למזונותיהם אעפ"כ האב חייב לזונם, לא בא לומר, שחיובו של האב הוא חיוב כספי בשווי המזונות, והם יעשו בתשלום כרצונם, שזאת לא מצאנו. כל החיוב הוא רק לזון אותם בפועל, אלא שגם כשיש להם למזונותיהם, אין מחייבים אותם להשתמש בשלהם למזונותיהם, ובכך לפטור את האב, שהרי כבר נזונו [...] מכל מקום, אין משמעם של דברים שרובץ על האב חיוב כספי לשלם לקטנים. כל חיובו הוא רק לזונם, ולכן, אם נזונו מגמ"ח, אין להן על אביהם ולא כלום למפרע, וכמדומני, שהדברים פשוטים ומוסכמים על הכל. לכן, כשבאים לחייב את האב במזונות או בדמי מדור למפרע, יש להניח תחילה, שהיו הוצאות בפועל עבור הקטנים (והם או אמם, זה היינו הך, לענין זה) או שרובץ עליהם חוב לאחרים כתשלום עבור מזונותיהם או מדורם, וכאמור. לכן, לא ברורה לי, מהי כוונת בית הדין האזורי בהחלטה נשואת הערעור, שחיובו של האב במדור אינו תלוי בקיומו של חוזה שכירות.

לפחות במקרה בו האם הגרושה זנה את הקטין ומספקת לו מדור, ששם וודאי אין כוונתה לפרוע את חוב הגרוש, או במקרה שהוריה אשר ליבם עם בתם הגרושה ולא עם הגרוש מספקים מדור לנכדם, אין זה פוטר את האב הגרוש מלתת דמי מדור או מזונות, אף במקרה שהקטין נהנה מהמדור בחינם אין כסף וממילא אין צורך בהצגת חוזה שכירות או ראייה שהקטין (דרך אמו) שילם כסף עבור המדור.

כבר הערתי לעיל שמלבד זאת, גם הסברה לחלק בין כסף שמחזיק הבן אצלו לבין מצב שזנים אותו בפועל לא כ"כ ברורה בעיניי, שכן מה לי כסף בבנק ומה לי אוכל במקרר, ומצאתי שבפד"ר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(חלק ה עמוד 344) כתבו: "ולפי"ז אם האם פירנסה בנים או בנות למטה מגיל שש, וכו' האב לא נפטר מחיובו, דאע"פ שלא צריכים יותר הלא עכ"פ לא גרע מאם יש להם נכסים דחייב האב לזונם עד גיל שש", וחיזקנו תמיהה זאת מתוך לשון שו"ת הרשב"א, וא"כ אם עומד אתה ותמה על מה ישלם האב אם הבן לא זקוק לדמי מזונות או מדור, הרי ש"לא עלינו תלונותיכם" אלא זו בדיוק תלונת הרשב"א על פסיקה כפסיקת המהר"ם, וע"כ התשובה לזה היא כמו שהארכתי לעיל.

הבהרת הגר"צ לוז שליט"א

והנה לעיל הבאתי את פסק ביה"ד הגדול שהציג את עמדת ביה"ד האזורי, נשואת הערעור, בהאי לישנא:

"השוואתו של החיוב בדמי המדור לחיוב במזונות... ייתכן ונועדה להבהיר את עמדתו של כבוד בית הדין האזורי, מדוע, לדעתם, אין צורך בקיומו של חוזה שכירות כדי לחייב בדמי מדור. הואיל ובחיוב מזונות, הלכה פסוקה היא שהאב חייב במזונותיהם של קטני קטנים, אפילו שיש להם ממה להתפרנס למזונותיהם, לפי שהם אינם חייבים לפרנס את עצמם משלהם (שו"ע אבהע"ז סימן עא סעיף א), ולכן הקטינים או אימם המשמשת להם אפטרופוסית לא צריכים להמציא הוכחות על הוצאותיהם בפועל, שהרי גם אם יש להם משלהם האב הוא זה שחייב לזונם, ואם כן, הוא הדין לדמי מדור, שגם אם יש להם מדור משלהם האב חייב לדאוג למדורם".

ועל הבנה שכזו הבאתי שכתב הגר"צ לוז שליט"א: "אבל לדעתי היקש זה ומסקנה זו אינה במקום", קביעה כללית שכזו בהצטרפה לדברים קודמים אותם כתב בתחילת פסה"ד: "במקרה שכזה, לענ"ד חוזה השכירות בפועל וההוצאות הכספיות הנגזרות ממנו, הוא תנאי לחיובו היחסי של האב. שאם האם לא נדרשה להוציא הוצאות כל שהם על מגורי הקטינות, בשל מה נחייב את האב".

דברים אלו, לפיהם כדי לחייב את האב, עלינו לדרוש ולתור האם היו הוצאות בפועל ע"י הילדים, הם הדברים עליהם חלקתי באורך בפסה"ד וכלפיהם הובאו ראיותינו. גם קביעת הגר"צ לוז כי "הדין, שאם יש להם לקטנים למזונותיהם אעפ"כ האב חייב לזונם, לא בא לומר, שחיובו של האב הוא חיוב כספי בשווי המזונות, והם יעשו בתשלום כרצונם, שזאת לא מצאנו. כל החיוב הוא רק לזון אותם בפועל, אלא שגם כשיש להם למזונותיהם, אין מחייבים אותם להשתמש בשלהם למזונותיהם, ובכך לפטור את האב, שהרי כבר נזונו, אלא את שלהם ישמרו ויחסכו לעצמם, והאב הוא זה שיפרנסם" לדידנו קביעה זו כלל אינה פשוטה והרחבנו באורך סביב נקודה זו והסקנו כי אכן החיוב הינו חיוב ממוני ב"דמי מזונות". לקורא את פסה"ד ברור ומובן כי הדרישה כדי לחייב את האב היא הוצאת הקטנים לצורך המדור, זה המדד וזו הבחינה וממילא ברור כי חיוב המזונות אינו חיוב ממוני.

אלא שבתוך הקביעות הכלליות והקטגוריות של ביה"ד הגדול הופיעה דוגמה אחת לדבריהם, שלה לא ייחסתי חשיבות מיוחדת שכן היוצא ממנה לא הוטמע בתוך הכללים שנכתבו בפסה"ד, והיא:

דרך משל, אם האם התגוררה עם הקטינות בגמ"ח דירות המוענק לחסרי דיור, לא תוכל האם לתבוע דמי שכירות תיאורטיים למפרע על תקופת השהות בגמ"ח

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דוגמה זו שזורה הייתה בתוך הכללים בכך שבכה"ג לא הוציאה האם שום הוצאות, וממילא ה"ה כאשר אדם שלישי סיפק לה מדור בחינם ולא דווקא גמ"ח, ושוב הגיעו המסקנות הכלליות:

מכל מקום, אין משמעם של דברים שרובץ על האב חיוב כספי לשלם לקטינים. כל חיובו הוא רק לזונם, ולכן, אם נזונו מגמ"ח, אין להן על אביהם ולא כלום למפרע, וכמדומני, שהדברים פשוטים ומוסכמים על הכל, לכן, כשבאים לחייב את האב במזונות או בדמי מדור למפרע, יש להניח תחילה, שהיו הוצאות בפועל עבור הקטינים (והם או אמם, זה היינו הך, לענין זה) או שרובץ עליהם חוב לאחרים כתשלום עבור מזונותיהם או מדורם, וכאמור. ועוד מדברי פסה"ד: "חיוב דמי המדור למפרע, יכול להתבסס על אחת מן השתים, או על תשלום בפועל של דמי המדור על ידי האם או על בסיס מחוייבות כספית לצד שלישי, שרובצת על האם, כתוצאה מהשימוש במדור של הצד השלישי. בנסיבות שבפנינו, כאמור, לא הוכח שהיה תשלום בפועל של האם לסבתא של הקטינות, ויש להניח, שאף לא היה תשלום שכזה בפועל. ואמנם, היה מקום לומר, שהסבתא שכנה את נכדותיה (בנותיו של המערער) בביתה בחינם, ושלא מתוך כוונה לגבות על כך תשלום כל שהוא, וממילא, גם מחוייבות כספית של האם כלפי הסבתא לא קיימת, ואם כך, לכאורה, אין מקום לחייב את האב בתשלום כל שהוא על תקופה זו.

ע"כ הנצרך לענייננו, שכן שאר הפסק עוסק בשאלת חיוב להבא כלפיו קובע ביה"ד:

"אילו היה הדיון על חיוב של האב מכאן ולהבא, יש מקום לחייבו אף ללא המצאת חוזה שכירות, מאחר והחיוב יהיה על סמך ההנחה, שהאם אכן תשכור דירה ותשלם שכירות על מגורי הקטינות, שאם לא כן היכן יתגוררו".

העולה לכאורה מהכתוב בפסה"ד כי כל אימת שהושג פתרון לדיור הקטינים ללא הוצאת כסף על ידם או ע"י אימם עבורם, אין האב חייב במדורם, שכן כאמור החיוב אינו ל"דמי מדור" אלא ל"מדור", ממילא מובן היה מדוע שאלת קיום החוזה המעיד על הוצאה כספית הינה קריטית לקביעת הדין ובשל כך הובעה פליאה על ביה"ד האזורי שלדידו לא הייתה דרישה לחוזה שכירות. כאמור, לאור דברים אלו ברור הוא כי גם במקרה שאדם שלישי יספק מדור חינם, או סבא וסבתא שיתנו מדור לנכד ללא בקשת תמורה ייפטר האב, ועל כך יצאנו והארכנו בפסה"ד.

והנה כותב פסה"ד הנ"ל הגר"צ לוז שליט"א, שקרא את דברינו טרח להבהיר לי כי אותה דוגמה שנתן לדבריו הינה מרכזית בשיטתו ורק כלפיה וכיו"ב בלבד כתב מה שכתב. והנה אף כי דברינו היו על הכתוב ולא חלילה על הכותב, והדברים שבע"פ כלל וכלל אינם באים לידי ביטוי בדברים שבכתב, ואף להיפך, משכך מוצא אני חשיבות גדולה להאריך בתוספת זו ואת הנלע"ד.

הגר"צ לוז, כפי שפירט באזני, סבור כי אכן גם אם בפועל נמצא פתרון דיור לקטינים, בלא שהוציאו מכיסם פרוטה, אין זה פותר אוטומטית את האב מתשלום דמי מדור למפרע (דלא כמשמע מפסה"ד שכתב לפיו הבחינה היא אם הוציאו הוצאות). למרות שמבין הוא לפשוט כי חיוב האב הינו ל"מדור" ול"מזונות" ולא לדמי מזונות, (ולזו הייתה כוונתו שהדברים פשוטים) מ"מ יש ואף שהילדים קבלו מזונות מאחר, ובכ"ז יתחייב האב במזונותיהם ולכן אינו רואה בעיה לשיטתו מהמקורות שהבאנו בהם עולה כי האב חייב גם כשאחר זן. הדבר יהיה, לדעתו, במקרה שהילדים קבלו מדור שהינו "בר-ממון". הכוונה, מדור כזה שהמספקו בעיקרון היה אמור לדרוש עליו ממון אולם החליט למחול לקטנים, באופן זה יש לפנינו מדור העולה כסף אלא שהנותנו התכוון למחול לקטנים, אולם לא התכוון למחול לאב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכן כאשר אדם אחר זן את הקטינים עלינו לברר בדיוק את מניעיו לאותה נתינה, האם נותן להם מזונות (כדבר שאותו מוכרים ומקבלים עבורו תמורה) וממילא נאמר שהתכוון למחול להם אך לא לאביהם, ואז חיוב האב נותר על כנו למרות שהם ניזונו בפועל, או שמא מטרת הנותן היא לעשות צדקה, ולזו הייתה הכוונה בדוגמת דירות גמ"ח שהביא, או דירות עמידר שסכום השכירות זעום, (שלדידו ברור שלא נחייב את הגרוש לשלם דמי שכירות גדולים כאשר בפועל האשה דרה בדירת עמידר עליה משלמת סכום פעוט). כך גם כאשר האשה דרה אצל אמה עם הקטין, עלינו לבחון בדיוק מה המניע של הסבתא בנתינת הדיוור, אם המשמעות היא כספית, היינו, סבתא כזו שאינה נהנית בעצם לשכך את הנכדים אצלה, או שהפסידה כסף בגלל שנכדיה משתכנים אצלה ועד עתה המקום היה מיועד להשכרה, בכה"ג נחייב את האב למרות שהסבתא לא דרשה כלל ממון מבתה כי היה כאן דיוור "בר ממון", (שעניינו כאמור כביכול הסבתא דורשת כסף אך מחליטה למחול לאם) מה שאין כן אם הסבתא נהנית שנכדיה משתכנים אצלה הרי זה דיוור שניתן בחינם מעיקרו, ודומה הדבר לכך שהקטינים גרו ברחוב או פלשו לדירת הפקר שבכה"ג פשוט לו שהאב יהיה פטור מלשלם. לפי הסברו, החשיבות להמצאת חוזה שכירות אינה מצד השאלה אם הקטינים אכן שילמו או לא, דאין כוונתו לומר שבמקרה ולא היה חוזה ברור שיש לפטור את האב, אלא יתכן גם אז לחייב את האב אם נעמיק חקר ונראה שאף שהסבתא לא דרשה תשלום מנכדיה אין זה מפני שנהנתה לשכנם אלא כי מחלה לנכדיה על תשלום שבעיקרון הייתה אמורה לגבות מהם.

לדידו, כאשר המזונות והמדור חנימיים הרי הם כאילו לא היה כלל שימוש במדור ולא שימוש במזונות. דומה הדבר לאשה שישבה בתענית, שפשוט לו שלא נחייב את בעלה במזונותיה על תקופה זו שהרי אי"ז חיוב כספי, כמו"כ אם ניזונה מההפקר או מתמחוי, כמו"כ כשדרו הקטינים ברחוב, מה שאין כן אם אדם שלישי ישכור עבורם מדור וייתן להם אותו בחינם.

במקרה האחרון עצם זה שהיה יכול הנותן לדרוש כסף עבור מתנתו והחליט למחול לקטינים נמצא שלמעשה הם היו יכולים להמיר זאת בכסף והחליטו לאכול מכספם שלהם ואז זה כמהר"ם שכאשר יש להם כסף משלהם עליו לשלם להם, אם היה האוכל או המדור בעל ערך כספי היו הילדים יכולים לחסוך אותו וכאילו נתן להם כסף ולהשתמש במדור שהאב ייתן וזה לדבריו ממש כמהר"ם, הוא מבאר את המהר"ם כך שאף שהחיוב הוא לדאוג שלא יהיו רעבים אולם עליו מוטל החיוב ולא עליהם, לכן לא צריך להוציא מכספם, לכן גם אם האכילם אחר נקרא שהוציאו מכספם שכן קבלו מזון שהיו יכולים להמירו בכסף כי ההוא "מכר" להם אותו אלא שמחל, שלא כגמ"ח שם קבלו מזון לאכילה בלבד ואי"ז נחשב שאכלו מכספם אלא בפועל שלא צריך מזון. ע"כ דבריו כפי שהבנתי אותם. לכן טוען הרב לוז, "לא עלינו תלונותיכם", כי הנקודה המיוחדת של הנידון שלו בפסה"ד היה רק על קבלת מדור "חנימיי" במהותו שהוא מדור מצדקה, או מהפקר שרק עליו טענתו כי פשוט הוא שלא ניתן לחייב עליו את האב למפרע וביחס לזה אין ראיות בפסה"ד שלנו שלא כך.

על דבריו אלו ברצוני להעיר:

1. אם אכן רוצה הוא לחייב את האב כאשר אחר זן את הקטינים באופנים המפורטים לעיל ורואה מקרים אלו כחוסים תחת כנפי פסק המהר"ם, אינני מבין מדוע המבחן לדידו הוא אם היה הנותן יכול לדרוש כסף והחליט למחול, או שנתן בתורת צדקה, לכאורה המבחן היה צריך להיות האם הקטנים קבלו אוכל כזה שיש להם רשות למכרו, והחליטו לאכול, או שקיבלו אוכל כזה שניתן רק לאכילה!

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

2. לענ"ד הגר"צ לזו אוחז את החבל משתי קצותיו, מחד לומד הוא כי החיוב הינו לזון ולספק מדור, ולא חיוב ממוני, ומאידך מסכים הוא שכאשר אחר זן ולא דורש תמורה, על האב לשלם לקטנים. קביעה זו לדעתי תמוהה היא דאם אכן התביעה היא לזון או לספק מדור מדוע קיימת חובה זו למפרע לאחר שהקטנים שבעו והיה להם מקום לדור? ראיות רבות הבאנו מהם עולה כי למרות שאחרים זנו את האשה או את הילדים על האב לשלם למפרע דמי מזונות. האם אין זה מוכיח כי החיוב הינו ממוני? בשעורי ר' דוד פוברסקי

הבין פשוט שכן, שהרי אם החיוב הוא לזון מה יש לשלם כאשר הם אכלו:

"כיון דיש לה מזונות שוב ממילא אין הבעל חייב, דכל חיוב הבעל הוא רק ליתן לה מזונות ולא חיוב כסף וכיון דאינה צריכה מזונות דכבר יש לה מזונות ממילא אין הבעל חייב".

וכן הקובץ שיעורים [דף סה ע"ב]:

"ובחיוב מזונות אשתו וכו' אינו פורע חובו של בעל אלא דנותן לה מתנה וממילא מיפטר הבעל, אף שאין הנותן מכוין לפוטרו, אלא דכיון שכבר אכלה שוב אינה צריכה למזונות דתרי כריסי לית לה, ולא אמרינן כבר נתחייב הבעל בדמי מזונותיה משום דאינו חוב ממון, אלא חיוב לזונה בשעה שהיא צריכה וכמו בריפוי".

3. המציאות החמקמקה הזו שהגדיר הרב לזו העומדת בתוך בין הקצה האחד, מצב שבו הקטינים הוציאו בפועל כסף על שכירות שאז וודאי שעל האב לשלם, לבין הקצה השני, שמקבלים דירה בגמ"ח, מצב ממוצע בו מקבלים דירה מאדם שב"עיקרון" דורש כסף אלא מחליט למחול להם, לדידי קשה מאד, שהרי למעשה מדור זה לא עלה כסף ואיש בעולם לא שילם עליו ובמה שונה הוא מגמ"ח? הרי גם בגמ"ח הדירות לא צצו מהאוויר, הם ברי ממון וישיבתם היא שימוש ממוני אלא שהבעלים החליטו לתיתם בחינם וא"ז דומה לכלל לדרים ברחוב, שם לא דרו בדירה! איני מבין מה הפירוש "כאילו רוצה לתת תמורת כסף אלא שמחל", מהו המצב התיאורטי של דרישת הכסף, כאשר למעשה קבלו מזונות בחינם ולא הוציאו פרוטה!

4. לדבריו מקרה זה נחשב כאילו נתן לקטנים כסף וחזרנו לדין המהר"ם. כיצד זה נחשב כאילו קבלו כסף הרי קבלו מזונות? גם הרב צימבליסט שהבאנו שהוא הסובר שהחיוב הינו לזון ולא דמי מזונות, מחלק בין מצב בו מקבלים הם קיצבה ממונית שרק אז יש לחייב את האב לבין מצב בו מקבלים הקטנים "מזונות ממש", ולא עלה על דעתו לומר שכאשר מקבלים מזונות יש לדון זאת כקבלת כסף.

5. בכלל, במקרה שדרים אצל הסבתא, כיצד נבדוק אם הסבתא היא אחת כזאת שאוהבת את הנכדים עד כדי שנהנית מדיורם אצלה או לא אוהבת שאז כאילו דרשה כסף ומחלה? גם אינני מבין מדוע ביקרו את ביה"ד האזורי שלא דרש חוזה שכירות, הרי גם לדידו של הרב לזו לא החוזה המחייב כסף הוא אמת המידה, אלא המניע של הסבתא ויתכן ואין חוזה ובכ"ז יתחייב האב כי בעיקרון היו דורשים כסף אלא שמחלו! ? ואם כוונתו להשיג עליהם מדוע לא נכנסו לברר שמא הסבתא נהנתה משהות הילדים אצלה ונתנה כמתנת חנם, לא זאת כתב בפסה"ד.

6. בסיומו של חשבון נראה כי ההבדל בינינו מצומצם משנראה ובחלקו אף סמנטי, בעוד שהרב לזו "מותח" את ההגדרה של "חיוב לזון" ומכניס לתוכה גם מקרה שבו אדם שלישי נתן לה אוכל או מדור לא בתורת צדקה ומחייב את האב למרות שהילדים שבעים, לעומ"ז להגדרת "חיוב ממוני" נותן הוא משמעות קיצונית, כפי שמיד אבאר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אני עפ"י המקורות שהבאתי נותן להגדרת "חיוב לזון" משמעות מצמצמת לפיה על הבעל רק מוטל לדאוג שלא יישארו רעבים וכאשר זנם אחר לא חל כלל חיוב האב כי אינם רעבים (ולכן לדידי מי שיגדיר כך את חיוב המזונות יפטור את האב בכה"ג וכך אכן עולה מפסיקת הרב צימבליסט) אולם אני נותן משמעות רחבה יותר ו"רכה" להגדרה "חיוב ממוני". כי זאת יש להדגיש, כאשר אנו אומרים כי החיוב הינו ממוני, אין זה ממון הפורח באוויר, יש צורך לשום גובה ממוני זה והשומא תהיה לפי מה שהאשה דרה בפועל, הנפק"מ מדברינו שהחיוב הינו חיוב ממוני הינה למשל שלא יוכל הבעל לומר סו"ס האשה קבלה בחינם, כי אותו זה שנתן לה אין בנתינתו כדי לפטור את הבעל שהרי אע"פ שסו"ס הילדים אינם רעבים, מ"מ האב מכספו צריך היה להוציא ממון זה וזהו חוב ממון שחייב להם, אולם הקביעה איננה נקבעת באופן תיאורטי כמה עולה לשכור מדור בעולם או כמה עולה ארוחה ממוצעת, (וברור לי שלא זו הייתה כוונת ביה"ד האזורי) אלא כמה עלתה אותה ארוחה שאכלה האשה, ואם האשה בעיצומה של דיאטה ברור הוא שהבעל לא יצטרך לשלם עבור מה שלא כלול בתפריט האשה, למרות שהחיוב ממוני. אמנם כאשר האשה אמורה לאכול ארוחה מסוימת על הבעל לשלם זאת גם אם אדם אחר סיפק לה ארוחת חינם וגם אם אכלה במסעדת גמ"ח, כי לאוכל שקיבלה יש שווי ממוני. אם הילדים דרו בדירת גמ"ח הרי שהפירוש הוא שמישהו אחר נתן להם מדור (הגמ"ח) ועלינו לשום כמה עולה לגמ"ח אחזקה זו (ולא כמה עולה בשוק שכירת דירה דומה) ועל הבעל לשלם זאת, אולם במקרה שדרו ברחוב וודאי הוא שאין עליו לשלם כי באמת לא היה מדור, אם פלשו לדירת הפקר בכה"ג אף לדעתי לא יהיה חיוב דמי מדור מכיון שאין בעלים לדירה זו ומשאין בעלות אין דמים ושוי לאותה דיוור (אף כי לבית עצמו יש שווי אך לא לדיוור אשר שווי נקבע מעצם הימצאות בעלים הקוצבים סכום על-מנת לאפשר דיוור ברכושם). אצל הסבתא המארכת יש מדור שהרי יש דיוור שבעליו נתנו לה היתר לדור בו ויש לשום כמה הייתה עולה השכירות אם היו משכירים אותה, אף שמטרת הסבתא לארץ אותה וה"ה כאשר אחר נותן בתורת צדקה נתן הוא מדור ועל האב לשלם את שומתו ודו"ק.

פס"ד מאוחר של ביה"ד הגדול נקט כדברינו

והנה בפס"ד מיום י"ג בחשוון תשפ"ב (19.10.21) בתיק 1302426/2 דן ביה"ד הגדול בהרכבו של הנשיא הגר"ד לאו שליט"א, במה שדן, ובתוך דבריו התייחס לנושא דידן וכך כתב: "נדון תחילה בשאלה אם האב חייב במדור כאשר האם גרה ביחידת דיוור אצל אמה, לטענתו אינה משלמת לו שכ"ד, וכו' חוזרת לפתחנו השאלה של חיוב האב במדור הילד כאשר הוא גר עם אימו הגרה אצל הוריה.

לכאורה הדבר פשוט משולחן ערוך (אבן העזר הלכות כתובות סימן עא סעיף א): "חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם".

מקורו של השולחן ערוך בדברי הרא"ש (כתובות פרק ד סימן יד) שהביא את דעת מהר"ם:

אבל קטני קטנים אף על גב דלא אמיד כייפינן ליה בעל כרחיה כדגרסינן בסוף אף על פי (כתובות) דף סה, ב): "דרש ר' שמלאי אפיתחא דבי נשיאה: אף על פי שאמרו אין אדם זן בניו ובנותיו קטנים אבל זן את קטני קטנים." ועד כמה? עד בן שש. ותנן נמי "אם היתה מינקת פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה" דשמעינן מינה דחייב לזון בניו ובנותיו כשהן קטני קטנים. ואפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם פסק רבינו מאיר דחייב לזונם, דכיון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפילו יש להם להתפרנס משלהן, דומיא דמזונות האשה מדכלל מזונות האשה דקתני "ומוסיפין לה על מזונותיה" בשביל הקטן, אלמא דין אחד להם.

גם באישה גרושה המניקה את בנה פסק השולחן ערוך (סימן פב סעיף ה) שאם היא מניקה את בנו נותן לה שכרה, והוסיף (בסעיף ו) ש"נותן לה יותר על שכרה דברים שהקטן צריך להם". האם התשלום מותנה בהוצאות שיהיו לאשה על ההנקה? לא נמצא בפוסקים ומעולם לא שמענו שחילקו בין אם שבלאו הכי הייתה מניקה את בנה מאהבתה אליו לבין אם הניזונית מאחרים כדי להניקו, אלא תמיד חיוב האב ברור לשלם את חיובו שהוא חייב עבור בנו גם אם האם עושה זאת מרצונה, וגם אם הוריה עוזרים לה בעניין זה.

לכן גם בעניין מדור ילדיו הקטנים חייב האב לתת דמי מדורם גם כשהבן גר עם האם בדירתה, וגם כשהיא גרה בדירה שהוריה מאפשרים לה לגור בה.

ואף שלפי טענתו של האב האם ממשיכה לגור ביחידה הסמוכה לבית ההורים שבני הזוג חיו בה בעודם נשואים ללא תשלום, גם על כך נפסק בפירוש שגם אם הם נתנו לבני הזוג לגור בה בחינם בהיותם נשואים, עדיין יכולים ההורים לדרוש מהאב שישלם להם על מגוריו בה, והדברים ידועים מדברי הרמ"א בחושן משפט (הלכות מתנה סימן רמו סעיף יז) "ולכן מי שמאכיל לחתנו עם בתו יותר מזמן שקצב לו מזונות, צריך החתן לשלם לו מזונותיו כשיתבע ממנו" ומקורו מתרומת הדשן (סימן שיז), והביאו גם באבן העזר (סימן ע סעיף ח): "ואם אביה עמד ופרנס בתו עם חתנו אפילו הכי אין צריך לשלם לו רק מזונות שלו ולא של בתו". והדברים ארוכים (ועיין בפסק דין נתניה תיק 1197595/6 מהרב פנחס מונדשיין שליט"א שהרחיב בזה בטוב טעם ודעת), ואין כאן המקום להאריך בזה, ע"כ הצריך לענייננו ושמחתי לקראו.

היוצא מן הדברים, כי אם-אכן סיוג הגריש"א את דברי הרשב"ש הינם מהטעם הנ"ל, הרי שאין הדבר מתיישב עם שיטתנו העקרונית הנ"ל, ואילו לפי דרכנו אף במקרה בו האם מוכנה לטפל בילדה ללא שתקבל דמי-טיפול, זכאית היא לדמי טיפול.

אולם דומני כי במקרה שלפנינו פשוט הדבר לחייב בדמי-טיפול אף לפי סיוג הגריש"א. שהרי הגריש"א ציין שני מקרים בהם יהיו נכונים דברי הרשב"ש:

"באופן שאם האשה לא תקבל את שכר הטיפול, אין לה אפשרות לטפל בו ותהיה נאלצת או למסור את הילד לאב, או היא לא תתמסר להילד כדבעי"

אף שהציור הראשון לפיו מודיעה האשה לביה"ד כי איננה מוכנה לטפל בילד ללא שהאיש ישלם לה דמי-טיפול, הינו לא מצוי, שכן במקרה שכזה סביר להניח שביה"ד לא יותיר את הילד במשמורתה, אולם הציור השני ולפיו האם לא תוכל להתמסר כראוי לילדה הרי שאז נבחן את הנתונים לפנינו ואם-אכן כך יש לחייב את האיש בדמי טיפול.

ביה"ד מודע היטב לעול הקשה-מנשוא הרובץ על כתפי האם, ועל תעתועי האב בה ובילדיו בהפרות הגסות ובאי-קיום ההחלטות בכל הנוגע להסדרי הראיה. ביה"ד נוכח לראות כי מעבר לעול הכספי והטיפולי הכבד הרובץ על כתפי האם אשר מטפלת במסירות בשני ילדיה, מעל 90% מנטל הטיפול נופל עליה, אף עבודתה כמרצה נפגעה קשות. מהמסמכים אותם הגישה לביה"ד עולה כי בסמסטר א בו מלמדת האם במכללה בצפת בימי שני עד השעה 18.00 ומגיעה לביתה בנתניה ב-21.00, שעה שהילדים היו אמורים לישון בלילה זה אצל האב, כעת משנאלץ ביה"ד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להשיב את הילדים ללינה אצל האם תיאלץ היא להיעזר בשמרטפית עד שובה. בסמסטר ב אמורה הייתה האם ללמד בימי שני בצפת עד השעה 19.00 ומיד למחרת בבקר מהשעה 8.00, דבר שחייב את האם ללון בצפת מתוך ידיעה כי הילדים לנים אצל האב כלילה זה, כעת עם שיבת הילדים ללינה אצל האם יחייב הדבר אותה להסתייע בשעות רבות של שמרטפות או, מה שיותר סביר, להפחית שעות הוראה. לא למותר לציין כי החלטות חלוטות מהעבר בדבר חיובי מזונות וחיובי מחציות לא מתקיימים ע"י האב .

תקצר היריעה מלתאר את חוסר האיכפתיות שמגלה האב באופן שיטתי לכל טיפולי הילדים, שעורי העזר, ביגוד, האכלה כאשר כל העול נופל מעשית וכלכלית על האם, שעה שהאב הוא המחוייב בכל אלה.

בשל-כך פשוט בעיניי שזכאית האם לאותם דמי-טיפול אשר יקלו במעט את אשר רובץ עליה. הסכום אותו מבקשת האם הינו 1200 ש"ח, לדעתי הוא מוצדק ביותר ויש לחייב בו את האב רטרואקטיבית מיום צמצום הסדר הראיה בתעצועי האב באוגוסט 2020.

והנה טרם אכלה לדבר אכתוב את שראיתי לתלמידי וידיי"ג שלמה הלברטל שליט"א בספרו המצוין "מעוז ומחסה" שהעלה לפרש את הסתייגות הגריש"א כדבר שלא שייך לעניינינו, אלא שם עסק הגריש"א באשה שמרדה ולכן הבעל לא יכול לכופה מספק למעשה ידים, ושלא נאמר כיון שהוי ספק ויתכן שמעשה ידים לבעלה, יאמר הבעל איני משלם דמי טיפול מספק, כל עוד אינך נותנת לי מעשה ידים הכוללות טיפול בילד, כי אני מוחזק בכספי, לזה אמר הגריש"א שלא יכול לומר כן מפני שהחיוב הוא לילדו ואילו ה"קים לי" הוא ביחס לאשה, אולם כל מה שלא יכול להפסיד את הילד הוא רק כלפי חלק זה שהאישה לא רוצה לתת או שלא תטפל בו כדבעי דרק זה נחשב להפסד הילד ואם אכן זו כוונת הסתייגות הגריש"א הרי שאין זה עניין לאשה גרושה המקבלת דמי-טיפול כשם שמקבלת שכר הנקה ללא הסתייגות.

חישוב דמי הטיפול

אותו חיוב שכר-הנקה לאם כשמו כולל הרבה מעבר למה שהאישה מפסידה מהיותה מניקה, שהרי מינקת בשכר דורשת שכר עבור "עבודתה זו" ולא רק החזר-הוצאות, שהרי מגמתה הוא פרנסתה. כך שגם אם נקבל כי יכולתה לתבוע שכר הנקה קיימת רק באופן בו היא מסרבת להניק ללא השכר, אולם מסתבר שהפיכתה ממסרבת לאינה-מסרבת הוא בנתינת פיצוי לאשה על אותו ההפסד שנגרם לה מההנקה ובגינה מסרבת להניק ללא דמי הנקה, מ"מ חזינן שכאשר אנו מחייבים בדמי הנקה או בדמי טיפול נחייב בדמי הטיפול באופן שלם ולא רק את תשלום ההפסד הנגרם לאשה.

והנה דרשנו מהצדדים לפרט עמדתם בנושא דמי הטיפול. ב"כ האישה פירט והעמיד על-סך 1200 ₪ כאשר הוא מפרט את ההפסדים שייגרמו לאשה. כאמור, לפי הנראה לענ"ד תשלום דמי הטיפול כולל יותר משיפוי אותם הפסדים הנגרמים לאשה כתוצאה מהטיפול לו צריכה להתמסר, ויש להעריכו לפי תשלום למטפלת שתעשה את שעושה האם בסך מסוים של שעות, סך העודף על הטיפול המצוי במשמורת סטנדרטית.

סכום זה הינו גבוה מהסכום אותו נקב ב"כ האישה, אולם משהתבקש רק סכום זה אינני פוסק יותר. אוסיף בשולי הדברים, כי לו היינו משיתים דמי-טיפול כבר לפני שנה ויותר, סביר להניח כי היינו היום במקום אחר, בתיק המכאיב והמקומם הזה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לסכום

מכל הנ"ל עולה כי האיש מחויב להעביר לאשה סך של 1200 ₪ מידי חודש עבור דמי-טיפול הנדרש לשם טיפול נאות של האישה בשני הקטינים.

חיוב זה מושג על האיש רטרואקטיבית מחודש אוגוסט 2020.

פנחס מונדשיין

בעניין חיוב האב בדמי מדור ומזונות לאישה או לילד כאשר הם ניזונים ממקום אחר – עמדת שונה מעמדת עמיתי הרה"ג פנחס מונדשיין שליט"א ונכתבה בפס"ד אחר באריכות. מכל מקום, בנסיבות תיק זה, ובהצטרף העובדה כי האם נושאת בעול העיקרי של הילדים במרבית תפוסת הזמן, והילדים אינם נמצאים במסגרת חינוכית אחת"צ אלא האם עוסקת בענייניהם במשך מרבית היממה, ונאלצת לשנות את סדר יומה בגלל שהאב צמצם את הסדרי השהות, אני מוצא לנכון להצטרף לפסק הדין לחייב בדמי מזונות נוספים בסך 1200 ₪ בכל חודש.

מצד שני, לדברי האב הוא נמצא במצב נפשי וכלכלי קשה. לדבריו בגלל מצבו הנפשי אינו עובד יותר משרד אלא כשכיר ומשתכר כ-8000 ₪ בלבד. הוא משלם 2800 ₪ מזונות, עוד כ-2000 ₪ משכנתא, ונותר לו רק כ-3000 ₪. לדבריו הוא עזב את דירת הפאר שהיה גר בה וזרז להתגורר בבית הוריו בגלל מצבו. אינני יודע אם זה נכון, אבל אם כן, מן הראוי להתחשב בזה הן מבחינת האב ויכולותיו, והן מבחינת טובת הילדים שהאב לא יקרוס לחלוטין אם נשית עליו חיוב נוסף. עוד ובנוסף האב מבקש לחזור להלין את הילדים אצלו ובכך יימנעו האם הוצאות.

לאור האמור עד שיתברר מצבו הנפשי והכלכלי של האב, בקשות האשה נדחות.

הרב בצלאל ווגל

קראתי את דברי חברי והתנהלותו של האב גורמת הוצאות לאם וממילא פגיעה במזונות הילדים מלבד בזיון ביה"ד על הפרות החלטות שיפוטיות.

לאחר העיון במכלול השיקולים והנימוקים והתייחסות למצבו של האב כאשר במקביל מתנהל בצורה בלתי אחראית כלפי האם וילדיו ובזיון ביה"ד, יש לחייב את האב בתוספת 400 ₪ בראשון לחודש הקרוב על המזונות שנקבעו. אם עד תאריך 1/3/22 לא יבצע האב את החלטות ביה"ד ככתבן וכלשונון ישקול ביה"ד העלאת הסכום.

הרב שניאור פרדס – ראב"ד

נפסק:

על פי דעת הרוב ביה"ד מחייב את האב בתוספת 400 ₪ בראשון לחודש הקרוב על המזונות שנקבעו. אם עד תאריך 1/3/22 לא יבצע האב את החלטות ביה"ד ככתבן וכלשונון ישקול ביה"ד העלאת הסכום.

ניתן ביום ().

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרב בצלאל ווגל

הרב פנחס מונדשיין

הרב שניאור פרדס –
ראב"ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה